

Хмельницький національний університет

Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.03 Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська

на тему: Польські та українські фразеологічні одиниці з етнонімним компонентом

КРФППм.022137.01.07.00

студентки II курсу, групи ФППм-22-1

_____ Марії КУЦЬ
підпис, дата

Керівник

_____ Наталія ТОРЧИНСЬКА
підпис, дата

До захисту допускається

Завкафедри слов'янської філології

_____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
підпис, дата

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

04 жовтня 2022 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

КУЦЬ МАРІЇ ВАСИЛІВНИ

1. Тема роботи «Польські та українські фразеологічні одиниці з етнічним компонентом», затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 17 червня 2022 року, протокол № 14.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2023 року.

3. Вихідні дані роботи:

В рамках когнітивної лінгвістики можна дослідити, як етнічні компоненти у фразеологічних одиницях впливають на процес сприйняття та розуміння висловів. Можна розглядати фразеологічні одиниці як знаки, які відображають культурні концепти та стереотипи. Аналіз культурної ономастики дозволяє виокремити особливості ідентичності культур, які втілені в етнічних.

Дослідження фокусується на тому, як етніми впливають на культурний контекст та як вони відображаються у фразеології, піснях, прислів'ях і приказках, на вивченні взаємодії мови та культури. Включає аналіз як етніми у фразеологічних одиницях впливають на сприйняття мови в контексті конкретного етносу.

Фразеологічні одиниці з етнічним компонентом у польській та українській мовах дозволяє глибше розуміти взаємозв'язок мови та культури в цьому контексті.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань):

- схарактеризувати джерела фразеологізмів та механізми їх утворення;
- визначити місце етнічних як джерела дослідження в українській та польській лінгвістиці;
- проаналізувати виписані зі словників польські та українські фразеологізми з етнічними з погляду їхньої продуктивності;
- виокремити етніми із текстів усної народної творчості (пісень, прислів'їв і приказок) і визначити причини їхньої продуктивності;
- з'ясувати значення етнічних у структурі народнопоетичних текстів. схарактеризувати джерела фразеологізмів та механізми їх утворення.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 04 жовтня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
<i>№ з/ч</i>	<i>Найменування етапів кваліфікаційної роботи</i>	<i>Термін виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2022 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень-жовтень 2022 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2021 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Грудень 2022 – березень 2023 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Жовтень 2022 року – листопад 2023 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Квітень – червень 2023 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Серпень – жовтень 2023 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	До листопада 2023 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	14 листопада 2023 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 року	
12.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру і її захист	Грудень 2023 року	

Магістрант _____

Марія КУЦЬ

Керівник роботи _____

Наталія ТОРЧИНСЬКА

Анотація

Тема роботи: **«Польські та українські фразеологічні одиниці з етнічним компонентом»**

Автор – Марія КУЦЬ

Науковий керівник – Наталія ТОРЧИНСЬКА

Обсяг кваліфікаційної роботи – 68 сторінки основного тексту.

Робота містить 84 джерела посилань (зокрема 75 – польською мовою).

Ключові слова: *етнонім, етнімія, ономастика, польська та українська лінгвістика, фразеологізми, поляки, українці, культура, пісні, прислів'я, джерела фразеологізмів, контакти, історія, механізми утворення.*

Кваліфікаційна робота присвячена аналізу фразеологічних одиниць у польській та українській мовах, які включають етнічні компоненти. Дослідження фокусується на культурних та лінгвістичних аспектах використання етнізмів у фразеології, піснях, прислів'ях, розглядаючи їх роль у вираженні національної ідентичності, культурних стереотипах та міжкультурних відносинах.

Робота базується на аналізі лексико-семантичних особливостей фразеологічних зворотів, їх історії виникнення та взаємодії з іншими мовними та культурними елементами. Велика увага приділяється етнічним аспектам використання фразеологічних одиниць у мовленні, а також їх впливу на сприйняття культурних реалій та традицій.

Меті підпорядковується вирішення завдань: схарактеризувати джерела фразеологізмів та механізми їх утворення; визначити місце етнізмів як джерела дослідження в українській та польській лінгвістиці; проаналізувати виписані зі словників польські та українські фразеологізми з етнізмами з погляду їхньої продуктивності; виокремити етнізми із текстів усної народної творчості (пісень, прислів'їв і приказок) і визначити причини їхньої продуктивності; з'ясувати значення етнізмів у структурі народнопоетичних текстів.

Предмет – семантика і продуктивність етнізмів у структурі фразеологізмів та інших народнопоетичних текстів польської та української мов.

У процесі дослідження спостерігаємо, що вивчення етнізмів в прислів'ях і приказках, фразеологізмів з етнічним компонентом, народних пісень є не лише лінгвістичним елементом, але й ключем до розуміння культурних та ідентичних аспектів різних народів.

Ця робота може бути корисною для лінгвістів, культурологів та всіх, хто цікавиться вивченням взаємних мов і культури через призму фразеології та етнізмів.

Автор _____

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Вступ.....	6
1. Місце етнонімів у структурі мови.....	10
1.1. Етноніми як об'єкт вивчення в українській та польській лінгвістиці.....	10
1.2. Джерела фразеологізмів та механізми їх утворення.....	14
2. Українсько-польські мовні контакти	25
2.1. Причини появи українсько-мовних контактів	25
2.2. Значення польських фразеологічних одиниць в українській мові..	26
2.3. Відображення міжмовних контактів у фразеології	29
2.4. Польські та українські фразеологічні одиниці з етнонімним компонентом.....	34
2.5. Фразеологічні одиниці, співзвучні в українській та польській мовах.....	39
2.6. Етнонім <i>мазур</i>	41
3. Етноніми в усній народній творчості.....	47
3.1. Народні пісні як свідчення контактів поляків з іншими народами.	47
3.2. Етноніми в прислів'ях і приказках.....	55
Висновки.....	66
Перелік джерел посилання.....	69

ВСТУП

Фразеологізми виступають як засіб образного відображення світу, вони вбирають в себе міфологічні, релігійні, етичні уявлення народів різних епох і поколінь. Саме тому роль фразеологізмів в нашій мові дуже помітна.

Слова – це немов камені. Тому, якщо ми хочемо ними кидати, обираймо найменші. Іноді надзвичайно важко підібрати слова так, щоб не спричинити болю, а водночас висловити те, що хочемо сказати. У таких випадках нам на допомогу приходять фразеологізми. Ці особливі поєднання слів зачаровують людей давно, супроводжують нас протягом усього життя і дозволяють висловлюватись двозначно. Часто ми навіть не усвідомлюємо, як часто зустрічаємося з фразеологізмами. Вони так сильно укорінилися у нашому житті, що ми часто ставимо їх на один рівень зі звичайними поєднаннями слів або реченнями. Але ми не повинні забувати, що фразеологія має надзвичайно багату історію.

Доречно вжиті фразеологізми оживляють і прикрашають як усне мовлення, так і літературно-художні твори. Напевно, саме тому проблема дослідження фразеологізмів є актуальною для сучасної лінгвістики, адже робота над дослідженням фразеологізмів триває досі. Немає такої ділянки, галузі життя, буття народу, які б не характеризувались усталеними зворотами.

Мовна свідомість часто оперує фразеологізованими сполуками. Ґрунтовне вивчення фраземного складу конкретних мов показало, що фраземіка становить систему, тобто сукупність взаємозумовлених чи певним чином упорядкованих елементів, які утворюють єдність. Сучасні фразеологічні дослідження охоплюють широке коло проблем, пов'язаних з семантикою, структурою і складом фразеологізмів, особливостями і правилами їх функціонування.

Коріння фразеології сягає живого мовлення, тому фразеологічні засоби мови є її національним обличчям, національним духом мови.

Актуальність обраної теми дослідження продиктована інтересом сучасних вітчизняних і зарубіжних лінгвістів до проблем фразеології і ономастики. Основний елемент будь-якого зіставлення – виявлення тотожних та розпізнавальних ознак порівнюваних явищ. Особливості виявлення загальних і специфічних ознак співвідносних фразем двох мов тісно пов'язані зі спільністю і специфічністю мовної картини світу.

Мета дослідження – схарактеризувати польські та українські фразеологічні одиниці із етнонімним компонентом та етноніми в усній народній творчості.

Досягнення поставленої мети передбачало виконання таких **завдань**:

- 1) схарактеризувати джерела фразеологізмів та механізми їх утворення;
- 2) визначити місце етнонімів як джерела дослідження в українській та польській лінгвістиці;
- 3) проаналізувати виписані зі словників польські та українські фразеологізми з етнонімами з погляду їхньої продуктивності;
- 4) виокремити етноніми із текстів усної народної творчості (пісень, прислів'їв і приказок) і визначити причини їхньої продуктивності;
- 5) з'ясувати значення етнонімів у структурі народнопоетичних текстів.

Об'єктом дослідження є українські та польські фразеологізми, пісні, вислови, що містять етноніми.

Предмет – семантика і продуктивність етнонімів у структурі фразеологізмів та інших народнопоетичних текстів польської та української мов.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплексний підхід, що виявляється у використанні таких методів: описовий (опис досліджуваних мовних одиниць), аналізу та синтезу (розчленування компонентів фразеологічних одиниць та складання цілісної картини використання

етнонімів у ФО), семантичний аналіз (дослідження значущості фразеологізмів з етнонімами у контексті вживання в різних мовах); контекстний аналіз (з'ясування місця етнонімів у конкретних одиницях мови).

Наукова новизна роботи полягає у спробі з'ясувати роль етнонімів у структурі фразеологізмів, приказок, прислів'їв та у піснях; дослідити взаємозв'язки фразеологізмів з етнонімним компонентом із культурними та історичними аспектами розвитку Польщі та України; визначити, як мовна політика кожної країни впливає на вживання фразеологізмів з етнонімами та формує мовну ідентичність.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у поглибленні теоретичних аспектів щодо функціонування фразеологізмів з етнонімами та відображення особливостей мислення та світосприйняття народу.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів дослідження при викладанні полоністичних дисциплін у закладах вищої та загальної середньої освіти, у мовних школах та перекладознавчих бюро.

Апробація кваліфікаційної роботи. Результати дослідження було заслухано й обговорено на семінарах та конференціях різного рівня, із-поміж яких:

II Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми філології: історія та сучасність» (Хмельницький, 21 лютого 2023 року);

Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 12 травня 2023 року);

Наукові читання молодих дослідників (Кривий Ріг, 17 травня 2023 року);

на засіданні кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету;

а також викладені у статті «Етноніми як об'єкт вивчення в українській та польській лінгвістиці», надруковані у збірнику «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика» (Хмельницький, 2023. Випуск 13).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання (84 позиції).

1. МІСЦЕ ЕТНОНІМІВ У СТРУКТУРІ МОВИ

1.1. Етноніми як об'єкт вивчення в українській та польській лінгвістиці.

Різноманітні питання ономастики постійно привертають увагу українських та польських науковців. Об'єктом нашого дослідження є етноніми як складники фразеологічних одиниць у польсько-українському дискурсі. Лише дослідивши функціонування етнонімів у певній мові, можна зробити висновок про національну мовну картину світу народу – носія цієї мови.

Етнологія (від грец. *ἔθνος* – народ – і *ὄνομα* – ім'я) – галузь ономастики (розділу лексикології), що вивчає етноніми – назви родів, племен, народностей, народів, націй та інших етнічних об'єднань – у контексті походження, розвитку, розселення й діяльності конкретних етнічних спільнот. Етнологія досліджує також самоназви таких спільнот (українці, Polacy, English, Français, italiani, españoles, Portugueses) і їхні назви, що закріпилися за ними в інших мовах (мадьяри – угорці, італійці – Włosi (пол.), євреї – Żydzi (пол.)), а також їхні неофіційні й прозивні назви. Саме етноніми у взаємозв'язку з іншими галузями знань сприяють пошуку інформації про етногенез, духовну та матеріальну культуру давніх народів, їхнє розселення, життя, звичаї, традиції, заняття, побут, мовні особливості, стосунки з іншими народами [1].

Отже, етноніми – це надзвичайно цінний матеріал для вивчення національної культури народу, про що свідчать праці вітчизняних (С. Велькової, Л. Даниленко, Г. Доброльожі, А. Івченка, А. Кравчук, Н. Мельник, О. Моторного) та польських (Т. Орлось (T. Orłós), В. Пісаркова (K. Pisarkowa), Г. Поповської-Таборської (H. Popowska-Taborska)) науковців. Як справедливо зауважує О. Моторний, «більшість етносів у своїй свідомості протиставляють своєму способу життя та культурі

спосіб життя іноземців, особливо своїх сусідів, з якими протягом історії не завжди вдавалося підтримувати дружні стосунки» [5, с. 154]. Це підтверджує фразеологічних пласт будь-якої мови.

Етноніми побутують в усіх стилях мовлення, проте найбільш використовувані вони в розмовному та художньому стилях, про що свідчить низка наукових праць, присвячених питанням їхнього функціонування. Зупинимося на окремих із них. Досить ґрунтовним вважаємо дослідження Н. Мельник, яка зробила спробу визначити сутність поняття «етнонім» у вітчизняній та зарубіжній лінгвістичній науці; представила аналітичний огляд способів презентації етнізмів у сучасній лінгвістиці [4]. Зокрема автор зупинилася на особливостях трактування терміна етнонім, його семантичному наповненні в різних мовах, акцентувала на існуванні понять мікроетнонім, макроетнонім, етнотопонім, етнохоронім, автоетнонім, алоетнонім. Окрему увагу зосередила на етнічних стереотипах як видах соціального стереотипу, який відображає уявлення про якості свого власного і чужого народів через несхожість національних характерів різних етнічних спільнот. Таким чином розмежовує етнічний і національний стереотип, причини їх вияву та відмінності. Н. Мельник окремо наголошує на тому, що найбільш яскравий, змістовний і різноманітний матеріал для вивчення етностереотипів в лінгвістичному аспекті може дати вивчення фразеології. «Виступаючи компонентом фразеологічної одиниці, етнонім часто виражає не особливі характеристики конкретної групи, а якесь загальне уявлення про іноземне як про чуже, чужорідне, протиставлене своєму» [4, с. 78]. Запропонована стаття не є вичерпним дослідженням, оскільки запропоновані дефініції і висновки автора здебільшого ґрунтуються на російських або російськомовних джерелах. Також неоднозначним у вітчизняному мовознавстві є питання правопису етнонімів. В «Українському правописі» зазначено, що назви народів, племен, людей за місцем проживання та національністю пишуться з малої літери, проте деякі українські науковці

схиляються до думки, що позаяк етноніми мають багато спільного з власними назвами раніше писалися з великої літери, то і сьогодні варто подумати про повернення до такого варіанту запису [9, с. 253], особливо якщо врахувати, що в польській мові усі етноніми пишуться великої літери.

Своєрідна стереотипізація за допомогою етнонімів стала об'єктом вивчення О. Рогач, яка зауважила, що на поширення, вживання і продуктивність тих чи інших етнонімів у живому мовленні, зокрема у фразеологічних одиницях залежать від змін, яких зазнає і мова, і суспільна свідомість. «Більшість із них вийшла з активного вжитку і стала для нинішнього читача експонатами в музеї мовних старожитностей. Етнонім жид, що наприкінці минулого століття (а в Галичині до другої світової війни) сприймався як цілком нейтральний (відповідник сучасного єврей), набувши під впливом свого російського омоніма образливих конотацій, став етикетно небажаним. На периферії фразеологічної системи опинилися такі компоненти, як німець, поляк, литвин та інші» [6, с. 1]. А в світлі сучасної російсько-української війни на перший план виходить стереотип ворожого для нас іменування сусіднього етносу.

Г. Доброльожа досліджувала етноніми у структурі поліської фразеології, зауваживши, що «геополітичне розташування українського народу, тісні політичні, економічні, культурні та військові зв'язки зумовили появу тематичної групи фразеологізмів, що характеризують стосунки українців з іншими етносами, ... які населяли Україну, сусідили чи воювали з нею» [2, с. 1]. Зокрема, в контексті нашого дослідження актуальними є приклади говірки, де люди згадують поляків, причому часто це не обов'язково етнонім *поляк*, а може бути інше слово, під яким розуміється представник сусіднього народу. До прикладу: «*дурни йак л'ах по шкод'і* (Українка Мл); *допаўса йек заблоц'к'і до мила* (Рижани ВВ); *сл'іпи йек мазур* (мазур – самоназва поляків на пн.-сх. Польщі) (Базар Нр); *голи йек пл'ашка / а*

гонору йек у л'ашка (Велідники Ов); *гарнен'ка йак л'ах'івочка* (Верлок Рд)» [2, с. 4].

Безпосередньо етнонімам у польській фразеології присвячена праця А. Кравчук, де дослідниця зазначає, що вживання етнонімів у фраземах суттєво відрізняється від функціонування решти онімної лексики. Бо якщо антропонім чи топонім у фразеології використовують із локативною, квалітативною чи сутнісною характеристиками, то «етнонім здебільшого виступає в ролі носія стереотипної ознаки етносу» [3, с. 82].

Про етноніми загалом і у фразеології зокрема є низка праць і в польському мовознавстві. Одне з останніх узагальнювальних досліджень, де запропоновано детальну класифікацію онімного простору, – це стаття Г. Гурної (H. Górny) «Czy istnieje potrzeba leksykograficznego opracowania terminów antroponomastycznych?», у якій чільне місце відведено етнонімії, зокрема історії виникнення терміна і становленню дефініції. До прикладу, про етноніми, але без використання такого терміна, починаючи із середини ХХ ст., писали В. Ташицький, М. Карась. Тоді як С. Роспанд послуговувався уже як термінами *etnonim*, *etnonimia*, так і описовими словосполученнями *nazwa etniczna // struktura etnonimiczna*.

Усі наступні ономасти (С. Кавалік-Калета (Z. Kowalik-Kaletka), Е. Якус-Боркова (E. Jakus-Borkowa) та ін.) використовували різні позначення для дефініції «*nazwa narodowa, plemienna, np. Włoch, Polanin, Kurp*» [10], проте у кожного поряд із синонімами провідним був саме етнонім [21, с. 99–104]. Н. Гурна виділяє такі групи етнонімів: *etnonim // nazwa etniczna*; *etnonimia*; *etnonim egzogeniczny // egzoetnonim*; *etnonim endogeniczny // endoetnonim*; *etnonim odtoponimiczny*; *etnonim odimienny*; *etnonim przezwiskowy*; *etnonim sufiksalny (przyrostkowy)*; *etnonim bezsufiksalny (bezprzyrostkowy)* [21, с. 102].

У вітчизняному мовознавстві також є детальна градація етнонімних одиниць. Так, М. Торчинський пропонує виокремлювати геноніми – назви малих етнічних груп, племеноніми – власні назви племен; націоніми – назви

націй і народностей; водночас автор зазначає, що, будучи простими за структурою, етніміми становлять один із найскладніших пластів ономастики з погляду етимології, що потребує окремого дослідження [8, с. 132–133].

Отже, як свідчить огляд окремих праць, присвячених етнімімам та фразеологізмам з етнімімним компонентом в українській та польській лінгвістиці, це питання є досить актуальним і потребує подальших студій.

1.2. Джерела фразеологізмів та механізм їх утворення

Існує достатньо узгоджена думка, що неможливо визначити одного правильного джерела походження фразеологізмів. У зв'язку з складністю теми, якою є так звані стабільні лексичні сполучення, існує багато теорій фразеологічного зв'язку. Знаємо, що характерними ознаками фразеологізму є: розрив у складі, постійність форми, глобальність значення та закріплення в мовній системі. При обговоренні механізмів утворення фразеологічних зв'язків неможливо уникнути перспективи відправника – оскільки при цьому не втрачається з поля зору динаміка процесів створення фразеологізмів. Тому тлом наших роздумів буде також теорія фразематики, створена на польській основі Войцехом Хлебдою (W. Chlebda), яка визначає єдиний критерій визначення обсягу фразеологічної одиниці (тут названої – через трошки іншу, ніж у теоріях, які визнають системний характер фразеологізму – фразему): відтворюваність «мовного елемента в конкретній ситуації та для називання певного комплексу значень» [15, с. 336].

Після цих вступних методологічних узгоджень перейдемо до основного питання, вказаного в заголовку статті. Можна розглядати появу фразеологічної одиниці в мові принаймні з трьох перспектив. По-перше, вказувати на джерело одиниці, тобто текст, в якому вона була використана вперше або який сприяв її поширенню в мові. По-друге, описати мовний

механізм, який лежить в основі створення даної одиниці. По-третє, вказувати на культурні причини, що спонукають користувачів мови створити фразеологічні зв'язки. Проте цей підхід виходить за межі даної роботи, оскільки вимагає детального аналізу лексико-семантичних полів, щоб відповісти на питання, які лексеми особливо підходять для того, щоб стати матеріалом для формування фразеологізмів, чому певна мовна форма стає носієм певного комплексу ознак.

Для розширення фразеологічного резерву тут ми розглядатимемо з двох перспектив – з історичної та з точки зору мовної системи. Таким чином, виділимо джерела фразеологізмів та механізми формування фразеологічних одиниць.

Поділ на джерела фразеологізмів і механізми їх формування не збігається з розрізненням на діякронію і синхронію. Показуючи джерело (літературний текст чи який-небудь інший, який ліг в основу створення зв'язку, чи інша мова), ми не вказуємо на розвиток одиниці, але на момент її появи в мові. Історична перспектива, як правило, буде співзвучна синхронічній перспективі (а не – як може здатися на перший погляд – діякронічній). Описуючи механізм утворення фразеологізму, часто ми слідкуємо за його розвитком – тут, отже, деякі аспекти діякронії можуть включатися до аналізу.

Універсальний характер мають ці мовні тексти культури, які створюють канон культурно-мовний у всьому культурному колі, до якого входить Польща, і тому є носіями та передавачами цінностей і традицій, спільних різним народам. До цієї традиції входять: спільна християнська спадщина, носієм якої є головним чином Біблія, а також вірування стародавніх греків і римлян, передавані в збірках оповідань, що мають назву міфологія. Універсальний характер Святого Письма та римських і грецьких міфологічних передач полягає також в тому, що вони є джерелами фразеологізмів (і інших мовних одиниць) в багатьох мовах, отже, похідним

від універсалізму текстів є універсалізм мовних засобів, які з них випливають.

Фразеологізми з біблійним походженням, разом із змістовними одиницями (власними та загальними назвами), є складовими мови, відомими як біблізми; біблізм визначається як одиниця мови, походження якої вдається визначити від текстів біблійних, незалежно від її формальної структури (слово – словосполучення – речення) та семантичного статусу, закодована в мовній пам'яті конкретного народу і відтворюється в текстах даної мови.

Резерв польських біблійних фразеологізмів основною мірою поповнили ті одиниці, які знаходяться в повному виданні в *Biblii gdańskiej* з 1632 року. До них входять, наприклад, *«хліб щоденний»*, *«брехливий пророк»*, *«голос кричить в пустелі»*, *«небесна птиця»*, *«двосторонній меч»*, *«не знати дня або години»*, *«бути в доброму настрої»* [32, с. 37]. Їх кількість важко оцінити – в залежності від прийнятих критеріїв виділення фразеологічних одиниць, розмір біблійних фразеологізмів оцінюється *«в межах від 25 до 800 одиниць»* [33, с. 75], хоча за найбільш достовірні (оскільки вони базуються на численних дослідженнях і ґрунтуються на узятій методології), слід вважати визначення, яке веде до виділення 98 біблійних фразеологізмів [34, с. 73]. Це одиниці типу іменникових виразів, вербальних оборотів та речення, які, у порівнянні з канонічним текстом, представляють собою конструкції типу цитат або квазі-цитат відповідних форм вихідної мови (івритської, грецької) [34, с. 73].

Оскільки Біблія є перекладом, фразеологізми, що виникають з неї, можна було б розглядати як запозичення. Проте через те, що Святе Письмо сформувало свій власний стилістичний шаблон, який охоплює не тільки фразеологію, але й загалом лексику, а також синтаксис та образно-фігурну та композиційну площину, його розглядають як окремий тип мовних засобів, не піддавши їх такому розгляду, яким піддаються запозичення.

Не лише Святе Письмо, але й інші релігійні тексти стали джерелами польських фразеологізмів – на відміну від Біблії тут маємо справу не з мовними формулами, взятими безпосередньо з цих текстів, а з посиланнями на них. Аналогічним поняттям до біблізму є міфологізм. Міфологізмами, подібно до біблізмів (а також одиниць іншого походження: англіцизмів, німецьких виразів), є як неперервні одиниці, так і фразеологізми. До міфологічних фразеологізмів можна віднести такі вислови, як «сизифова праця», «ахілесова п'ята», «аугієва конюшня», «ріг рясності», «героїчний вчинок», «панічний страх» чи «сильний, як Геракл». Щодо джерела польських міфологізмів, це, безперечно, є канонічні для поляків збірники міфологічних оповідань, перше видання яких з'явилися в 1924 році і були багаторазово перевидані.

До інших (неуніверсальних) мовних текстів культури слід віднести літературні твори, фільми, публіцистичні тексти, рекламу, інтернет-меми, вислови відомих осіб (наприклад, політиків) і т. ін. Як видно, ця група є досить різноманітною – до неї входять як тексти, створені з метою мистецької, журналістської або публіцистичної діяльності (література, кінодіалоги, рекламні тексти, коментарі в мемах і т. д.), так і спонтанні висловлювання з корисною метою, які потрапили в громадський обіг (завдяки ЗМІ).

Про те, що фразеологізм виникає безпосередньо з конкретного твору чи якогось тексту, говоримо тоді, коли він там з'являється – іншими словами, коли це цитата з нього. Трапляється так, що в його «другому житті» він використовується в іншому значенні, ніж визначив його творець твору. Згадана фраза «*A świstak siedzi i zawija (je) w sreberka*», яка в рекламному фільмі Milka служить завершенням мініоповісті про виробництво смаколика і не несе жодного додаткового змісту, у загальному мовленні має статус фразеологізму, що виражає недовіру висловлювача до слів співрозмовника. Вираз «*krewni i znajomi królika*», який у повісті Kubuś Puchatek

використовується в неглобальному значенні, в потоці мови польської має значення «багат шарованих протеже якої-небудь важливої особи». Про посилення на мовний текст культури говоримо тоді, коли використовуваний як фразеологічний зв'язок ряд символів не з'явився в конкретному творі, але якось його пригадає. Наприклад, жартівливий вислів «*нова трилогія Сенкевича*» з комічним способом поєднує канонічне літературне твір і вульгарне (згадане вище) визначення, використане сучасним політиком з тією ж власною назвою.

Оскільки метою цього дослідження не є представлення даних статистичного характеру: або кількості фразеологізмів, що походять із мовних текстів культури, або їх відсоткової участі в загальному обсязі закріплених польських неперервних одиниць із глобальним значенням, ми не намагаємося тут подати хоча б приблизні дані в цьому відношенні. Треба, однак, констатувати певну очевидність: із розвитком електронних ЗМІ зменшується значення друкованих текстів, особливо художньої літератури, у формуванні фразеології на користь текстів, що передаються електронним шляхом – кінодіалогів, рекламних слоганів, інтернет-пости тощо.

Фразеологізми, які походять з неуніверсальних мовних текстів культури, можна також розглядати за іншим критерієм – залежно від того, чи текст, який ми вважаємо його джерелом, є справжнім джерелом (є первинним джерелом), чи він виконує лише функцію підтримки існування певної одиниці в мові (часто в значній мірі). Другу категорію складають одиниці, які насправді походять з інших джерел, але розповсюджуються завдяки масовій культурі: «*Колесо фортуни*» (первинне джерело – міфологія, вторинне джерело – популярний телевізійний шоу, що виходило в 90-х роках ХХ ст.), «*Між устами та краєм келиха*» (первинне джерело – міфологія, вторинне джерело – фільм 1987 року, заснований на романі М. Родзевичевич), «*Це трапляється*» (первинне джерело – англо-американська мова, вторинне джерело – інтернет-меми).

Інший спосіб поділу одиниць, запозичених з неуніверсальних мовних текстів культури, визначає статус конкретного рядка у тексті, з якого він походить. Зовнішні запозичення можна характеризувати лише за об'єктом запозичення та походженням. За об'єктом запозичення фразеологічні одиниці можна розділити – так само, як інші лексичні одиниці – на власне запозичення і структурні (кальки). Фразеологічні власне запозичення є підтипом категорії, яка охоплює всі власне запозичення (тобто також неперервні одиниці) – це одиниці, які в польській мові мають таку саму форму, як і в мові-джерелі. Отже, так само, як лексичними власними запозиченнями є: комп'ютер, піжама, джем чи пендрайв, так фразеологічними власними запозиченнями є, наприклад, *face to face*, *déjà vu*, *dress code*, *in statu nascendi* чи *(нове) shit happens*. Фразеологічні структурні запозичення складаються з структурних елементів, які утворюють новий фразеологізм у мові, мети за аналогією до фразеологізмів у мові-джерелі. Такі одиниці можуть включати в себе комбінації слів, які не зберігають звичайного порядку слів в мові-джерелі, або вони можуть адаптуватися до граматичних чи синтаксичних особливостей мови-мети.

Походження фразеологічних власне запозичень може бути пов'язане із звичайними лексичними запозиченнями, де цілі слова або вирази переносяться з однієї мови в іншу. У разі фразеологічних запозичень мовний матеріал може бути взятий з конкретних текстів, фільмів, публікацій тощо, або ж вони можуть бути утворені на основі культурних чи соціальних впливів з інших мов.

Категорія фразеологічних запозичень свідчить про вплив культурної взаємодії між різними мовами та наводить приклади того, як фразеологічні звороти можуть переходити з однієї мови в іншу.

Запозиченням структурним (фразеологічними кальками) є ті, які належать до загальної групи структурних запозичень. Суть кальки полягає в тому, що вона точно відтворює структуру оригіналу – це стосується таких

фразеологізмів, як: *ostatni krzyk mody* (з франц. *le dernier crie de la mode*), *mapa drogowa* (з англ. *road map*), *dwa w jednym* (з англ. *two in one*), *szklany sufit* (з англ. *glass ceiling*), *lokowanie produktu* (з англ. *product placement*), *zły dotyk* (з англ. *bad touch*), *punkt widzenia* (з франц. *point de vue*), *burza mózgów* (з англ. *brain storming*) чи *tu leży pies pogrzebany* (з нім. *da liegt der Hund begraben*) [52, с. 25].

Окремим, раніше складаючим маргінальну частину фразеологічних запозичень, але зараз все більше поповнюваним новими одиницями, є напівкальки, а точніше, напівзапозичення. Напівкалькою є таке фразеологічне запозичення, в якому один (рідше – більше ніж один) компонент є польським еквівалентом компонента іноземної мови, а інші елементи виступають у формі, як у мові-джерелі. Згідно із цим підходом, дуже популярним у мові молодіжної мови, створені такі одиниці, як: *full opcja* (з англ. *full option*⁵⁵) чи *все відомий sweet focia* (з англ. *sweet photo*).

Як видно навіть за таким невеликим числом прикладів, ця група не є однорідною – до неї належать як такі фразеологізми, що містять лексеми, які існують в польській мові давно (*опція в full opcja*), так і такі, в яких польськомовний елемент є лексемою, яка виникла внаслідок адаптації.

Слова, які зустрічається виключно в межах фразеологізму, тобто те, де адаптація відбулася виключно на потреби фразеологізму (наприклад, *focia в sweet focia*). Польські слова, які створюють другий з обговорених типів, можуть з часом стати дериватами фразеологічними – як фразеологічними (наприклад, *focia від rąsi* «знімок, зроблений самому собі»), так і лексичними (наприклад, *focia* «знімок», *focić* «робити фотографії»). Також відбувається те, що адаптації піддаються всі компоненти (наприклад, в запозиченні *sweet photo*: не тільки *photo* → *focia*, але й *sweet* → *slit*), що розміщує запозичення в категорії структурних запозичень (тобто повних, а не «півповних» кальк), а точніше, в якійсь підгрупі, яку можна назвати кальками, складеними з елементів, створеними виключно для потреб фразеологізмів.

Можна розглядати це явище іншим кутом – як запозичення власне, складені з елементів, що відзначаються певним рівнем адаптації, яка могла відбутися шляхом зорового або слухового сприйняття. Тоді слід було б внести зауваження до уваги, висловленої в огляді цього розділу (яке стверджує, що фразеологічних запозичень власне не можна характеризувати з точки зору шляху запозичення та ступеня усвідомлення) і визнати, що деякі запозичені фразеологізми піддаються адаптації. Різниця між першим підходом та другим впливає з надання компонентам фразеологізму різного статусу – у першому випадку ми розглядали б їх як окремі лексичні одиниці (наприклад, → *ślit-* «милий», *focia* – «фотографія»), в другому вони залишалися б завжди лише складниками запозиченого фразеологізму (так само, як елементами інших фразеологічних запозичень, а не окремими польськими лексемами, є слова, що створюють, наприклад, вислови *face to face* чи *déjà vu*), але адаптованими до польської системи (в той час як елементи фразеологізмів *face to face* чи *déjà vu* не усвоєні). Обидва підходи, схоже, є обґрунтованими – за першим свідчило б те, що елементи фразеологізмів можуть самостійно стати їх основою для дериватів (порівняйте слова *ślitaśny* «приємний», *ślitaśnie* «приємно»), за другим – те, що така послідовність, як → *ślit*, не зустрічається поза межами фразеологізму, і якщо вона зустрічається, то неясно, чи вона з'явилася як дериват від фразеологізму, чи існувала раніше.

Для дослідника мовної системи важливо дослідити перші джерела фразеологізму, виявлення мовного механізму, який призвів до утворення даної одиниці. Це може виявитися особливо цінним, коли вдасться виділити процеси з регулярним характером, завдяки яким відображається ціла серія перетворень чи змін у мові. Щодо фразеології можна вказати чотири такі механізми: обмеження з'єднаності лексем з іншими, деривація (формальна та семантична), перенесення значення (метафора та метонімія) та використання несемантичних (головним словом фонетичних) властивостей лексем.

Перший механізм складається з наступних етапів: володіння лексемою системною з'єднанням (вона входить у таку комбінацію, яка впливає з її семантики) → володіння лексемою нормативною з'єднанням (у творі були лише вибрані комбінації) → затвердження синтаксичної групи (утворюється синтаксична група з постійною формою) → глобалізація значення (позначення кожного з елементів синтаксичної групи, цей процес також може супроводжуватися присвоєнням нового відтінку значення).

Щодо деривації (другого із зафіксованих механізмів утворення фразеологічних зв'язків), то через її предмет (тобто те, що деривується), можна виділити два її типи: формальну деривацію, коли перетворюється форма фразеологізму, прислів'я або лексеми, і семантичну деривацію, коли джерело нової одиниці має значення (фразеологізм).

Буває, що внаслідок метафори розширюється фразеологізм, форма такого ідентичного вигляду вже існує, тоді утворюється фразеологізм з тою самою формою, але різним значенням. Такий характер має, наприклад, «*białe szaleństwo*», що вказує в першу чергу на катання на лижах, а нещодавно також (у молодіжній мові) на амфетамін. Важко побачити семантичні зв'язки між цими двома одиницями – друга, здається, виникла внаслідок використання семантичних рис лексем «білий» (колір наркотику) та «задоволення» (стан, який людина отримує після вживання наркотику), при цьому, безперечно, може допомогти наявність в мові ідентичного фразеологізму із значенням, пов'язаним із лижним спортом. Іншими словами, зазначений вираз у традиційному значенні міг бути лише мовною формою, до якої внесено повністю новий зміст, не похідний від цієї форми.

Фразеологізми, які залишаються в мові, можуть бути, наприклад, біблійні вирази, такі як «*chleb powszedni*» або запозичені «*żelazna kurtyna*» – можна припустити, що їхнє значення буде використано за рахунок конотаційних лексем, які їх створили. Отже, можна припустити, що їхня присутність у мові визначена читабельністю метафори. Відсутність цієї

читабельності може призвести, наприклад, до того, що біблійний вираз виходить з ужитку, подібно до того, як це відбувається з виразом *«wierzgać przeciw ościeniowi»*. Є також фразеологізми, щодо яких відомо, де і коли вони виникли, але їх утворення неможливо пояснити жодними мовними механізмами. Головним чином до них належать запозичення або вирази, створені в польських перекладах літературних текстів іноземною мовою, наприклад, *«Sam tego chciałeś, Grzegorzu Dynało»*. Існують також фразеологічні зв'язки – і, здається, вони становлять велику кількість – шляхом яких невідомо (ймовірно, тому що вони виникли спонтанно, внаслідок дії мовних механізмів), але щодо яких можна вказати фразеоутворювальні процеси. До цієї групи в основному належать одиниці, мотивовані конотаціями певних лексем, наприклад, «серце» – «місце почуттів» (мати добре/погане серце, робити щось від серця, бути з кимось цілим серцем, без серця, не мати серця, втратити серце до чогось і таке інше) чи «дорога» – «спосіб поведінки та досягнення цілей» (відкрити/закрити комусь дорогу до чогось, ходити своїми дорогами, встати комусь на дорогу, увійти комусь у дорогу і таке інше). Є також невелика група одиниць, які мають невідому або сумнівну походження, і їх присутність у мові неможливо пояснити жодним мовним механізмом. До недавнього часу до таких фразеологізмів належав *«zbić z pantalyku»*, але – як здається – його походження було пояснене [35, с. 24-25]; такими зв'язками є, наприклад, *«prirwa/znikнути як тітка в Чехії»* – *«згубитися десь, застрибнути»* (чому тітка і чому в Чехії?) чи *«це не моя брошка»* – *«це не моя справа»* (чому брошка?).

Тому бачимо, що наведений поділ на джерела фразеологізмів та механізми фразеоутворення, очевидно, не є взаємовиключним. Деяку (невелику) частину фразеологізмів можна, наприклад, охарактеризувати з точки зору їхнього моменту та місця з'явлення в мові або позамовних причин їх присутності в польській мові (іншими словами, вказуючи на їх джерела), а

також з точки зору мовних процесів, які лягли в основі їхнього утворення, чи, точніше кажучи, спричинили це.

2. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ МОВНІ КОНТАКТИ

2.1. Причини появи українсько-мовних контактів

Українсько-польські мовні контакти мають довгу і складну історію. Ці дві мови належать до різних груп: українська до східнослов'янської групи мов, а польська до західнослов'янської. Протягом століть Україна та Польща знаходилися у складі спільних держав, або їх території межували. Це призвело до інтенсивних мовних контактів між населенням обох країн.

Одним з найбільш помітних аспектів українсько-польських мовних контактів є взаємне впливання мов. Внаслідок історичних подій та міграцій відбувалося запозичення слів, фразеологізмів та граматичних конструкцій. Наприклад, українська мова запозичила багато слів з польської, особливо у сфері культури, науки, торгівлі та армії. З іншого боку, польська мова також вплинула на деякі діалекти української мови, що вживаються на територіях, що межують з Польщею.

Сучасні українсько-польські мовні контакти відбуваються на різних рівнях. Українці, які проживають у Польщі, змушені вивчати польську мову для повноцінного функціонування в суспільстві. Завдяки медіа та Інтернету обмін інформацією між українцями та поляками став більш доступним, що сприяє подальшому розвитку мовного контакту.

Українсько-польські мовні контакти також сприяють культурному обміну між двома країнами. Літературні твори, фільми та музика перекладаються з однієї мови на іншу, дозволяючи ширше розповсюдження творів культури українського та польського народів.

Українсько-польські мовні контакти є важливою частиною історії та культури обох країн. У зв'язку з тим, що Україна та Польща межують одна з одною і мають багато спільних кордонів, взаємодія між двома мовами відбувалась протягом багатьох століть.

Українська та польська мови належать до індоєвропейської мовної родини та мають спорідненість. Вони використовують багато спільних слів та граматичних структур, що спрощує комунікацію між носіями цих мов. Багато українців та поляків можуть зрозуміти один одного, особливо у пограничних регіонах.

Упродовж історії України та Польщі були періоди інтенсивної взаємодії між двома мовами. Наприклад, під час спільної державності українців та поляків у складі Речі Посполитої (1386-1795), польська мова мала великий вплив на українську мову. Багато українських письменників того часу писали свої твори польською мовою.

Пізніше, під впливом російської імперії та радянського періоду, українська мова стала більше поширеною в Україні, а польська мова втратила свою популярність. Проте в останні десятиліття після отримання незалежності України 1991 року та визнання польської меншини в Україні, польська мова знову набула значення. Вона стала офіційною мовою в окремих регіонах, де проживає значна польська меншини.

Сьогодні існує багато міжнародних проєктів та обмінів між Україною та Польщею, спрямованих на підтримку мовної та культурної співпраці. Наприклад, організовуються мовні курси, семінари та конференції для сприяння вивченню обох мов та обміну досвідом у галузі мовознавства та перекладу.

Українсько-польські мовні контакти важливі для розвитку дружніх відносин між двома народами і сприяють культурному обміну та взаєморозумінню.

2.2. Значення польських фразеологічних одиниць в українській мові

Немає жодної мови в світі, у якій би не було фразеологічних одиниць. Фразеологізми – це такі одиниці мови, які вільно відтворюються в ній, є

зрозумілими носіям цієї мови, але можуть викликати низку культурних непорозумінь при міжмовних контактах. Це пояснюється різним звичаєвим правом, обрядами, віруваннями. І навіть якщо це сусідні народи, а мови належать до однієї групи й сім'ї, то все одно при трактуванні багатьох фразеологізмів може виникати непорозуміння. Не стали винятком і українські та польські фразеологізми. Проте деякі з них можуть бути зрозумілі українцям через схожість між польською та українською мовами або через вживання українською мовою польських фразеологізмів.

Пропонуємо кілька прикладів польських фразеологічних одиниць, які поширені в усному мовленні поляків, частина яких із таким само значенням побутує і в українській мові:

«*Być w siódmym niebie*» (Бути на сьомому небі) – відчувати себе дуже щасливим.

«*Rzucić słowa na wiatr*» (Кидати слова на вітер) – говорити безрезультатно, витратити слова даремно.

«*Wpadać w oko*» (Впасти в око) – привертати увагу, бути помітним або привабливим.

«*Mieć kogoś na oku*» (Мати когось на оці) – слідкувати або спостерігати за кимось.

«*Rozumieć się bez słów*» (Розумітися без слів) – розуміти один одного без потреби в словах, мати злагодженість або спільне розуміння.

«*Wziąć coś na klatę*» (Взяти щось на груди) – взяти на себе велику відповідальність або обов'язок.

«*Mieć kogoś za nos*» (Водити когось за ніс) – обдурювати, вводити в оману.

«*Przelewać z pustego w próżne*» (Переливати з порожнього в порожнє) – марно витратити свій час або ресурси на щось безсенсовне або безрезультативне.

«*Rzucac̄ grochem o ścianę*» (Кидати горох об стіну) – говорити щось зайве або марно.

«*Mieć kota w garści*» (Мати синицю в кулаці) – мати контроль над ситуацією або мати перевагу.

«*Za grosz nie jest wart*» (Не вартий ні копійки) – не мати ніякої вартості або цінності.

«*Za dużo palek w płocie*» (Занадто багато киянок в паркані) – сказати багато непотрібних речей або бути занадто нахабним.

«*Na skróty*» (На скорочення) – шукати швидший або більш ефективний шлях до досягнення мети.

«*Iść na skróty*» (Йти на скорочення) – шукати легкий спосіб досягнути мети, обходити правила або процедури.

Варто зауважити, що значення польських фразеологічних одиниць можуть залежати від контексту, і ці варіанти перекладів є лише загальними орієнтирами.

Деякі з них можуть мати формальні елементи, що вказують на їхній національний характер. У польській фразеології можна відзначити такі вирази, як: «*Polak potrafi*», «*(po)rozmawiać jak Polak z Polakiem / dogadać się jak Polak z Polakiem*» [80]. Важливо підкреслити, що фразеологізми можуть мати культурне вкорінення і передавати значення, зрозумілі в інших культурах, що можна (але не обов'язково) виражати через фразеологічний зв'язок з іншими образотвореннями. Наприклад, польський фразеологізм «*wujść jak Zabłocki na mydle*» має культурну мотивацію: його походження пов'язане з легендою про шляхтича Заблоцького, який сплавляв товари Віслою до Гданська. Він приховав скрині з милом під дном, і коли прибув, виявилось, що захований товар змився зовсім. Ця асоціація має близький відповідник у хорватській фразеології – «*provesti se / proći kao Janko na Kosovu*» (дослівно: вийти на чомусь, як Янко в Косові), яка має абсолютно іншу культурну мотивацію – в цьому випадку потрібно зауважити, що

фразеологія в контрасті більше, ніж інші галузі мовознавства, відображає вплив позамовних чинників на формування мови.

При порівнянні фразеологізмів з етнонімами в різних мовах можна зіткнутися з ситуацією, якщо в одній мові етнонім відсутній, а в еквіваленті іншомовному – присутній. Такі випадки описує Julian Krzyżanowski [38], в реченні, яке стало основою фразеологізмів «*Podobni są do głupka, który dla towarzystwa poszedł z lotrami na szubienicę*». У наступних польських еквівалентах цього прислів'я на місці дурня з'являються: німець, русин і, нарешті, циган, і ця остання версія «*Dla towarzystwa dał się **Cygan** powiesić*» є живою в польській мові і дотепер. Другий приклад – англійське прислів'я «*A hungry man an angry man*» (*Człowiek głodny bywa zły*), еквіваленти якого в польській мові утворюють ряд етнонімів:

Polak, gdy głodny, to zły, Francuz gwizdże, a Włoch śpiewa;

Gdy Polak głodny, świszcze, a Rusin żonę bije;

Polak, gdy głodny, to zły.

Усі вони свідчать про те, що етнонімічні версії виникли в результатах безпосередніх спостережень за поведінкою представників різних націй. Загалом, українсько-польські мовні контакти бачимо, що відображають багатогранні взаємовідносини між Україною та Польщею як двома сусідніми країнами з великим історичним спадком та культурною спільнотою.

2.3. Відображення міжмовних контактів у фразеології

Звісно, контакти певної нації з іншими народами відображаються у мові. Кількість слів, запозичених з іншими мовами, свідчить про силу взаємодії між собою різних слів. Беруться до уваги також фонетичні впливи, а також кальки – лексичні, фразеологічні, синтаксичні. Саме слово «*контакти*» було введено в працях, де спостерігалися контакти польської

мови з неслов'янськими мовами [77, с. 499] і контакти польської мови зі слов'янськими мовами [57, с. 511].

У цьому фрагменті дослідження представляємо інші нації очима поляків, але з урахуванням лише певного фрагмента старопольської лексики та фразеології. Це питання є досить складним, оскільки зібрані приклади відображають реальні, прямі контакти поляків з іншими народами, а значною мірою вони є результатом запозичення готових структур з інших мов.

Старопольські етноніми вже були предметом інтересу ономастів. Їм присвячено четверту частину «Słownika etymologiczno-motywacyjnego staropolskich nazw» [62]. Матеріал, представлений там, був проаналізований М. Чахоровською (М. Czachorowska) [17, с. 67–73]. Про етноніми як твірші основи для антропонімів і топонімів свого часу писав К. Римут (К. Rymut) [60, с. 5–27].

Дуже цінні джерелом є книга А. Niewiary «Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI–XIX wieku» [47] та її стаття «Inni w oczach «wojowników sarmackich» – o stereotypie narodowości w XVII wieku» [46], де авторка описує польські стереотипи щодо представників різних націй, підтверджуючи це цитатами зі старих мемуарних текстів.

Представляючи старопольські приклади вживання етнічних назв, авторка зосередилася на людині, виокремивши такі лексико-семантичні групи: фізичні ознаки, одяг, страви, релігія, праця, поведінка, загальна негативна оцінка чужинців.

Фізичні ознаки. Серед зовнішньої ознаки представників різних націй найбільше виділялася чорна шкіра африканців. Можна припускати, що поява виразів, які підкреслюють цю ознаку, у XVI столітті є результатом безпосередніх спостережень під час закордонних подорожей, приймання іноземних послів або знань з Біблії. З пророцтва Єремії виходять слова: «*Jeżeli może odmienić Murzyn skórę (...) i wy będziecie móc dobrze czynić*» [50,

с.3]. Чорність негра стала мотивацією приказок: «*Poznać Murzyna z twarzy*», «*Murzyna trudno obmywać*» [50, с.6].

Цікаво, що і грек також характеризувалися темною, смаглявою шкірою. Про людину смуглявого кольору часто так і говорили – «*Greczek*».

Одяг. Традиційним є сприймання людини за зовнішніми ознаками. Найчастіше при зустрічі звертають увагу на одяг. Іноді траплялося, що іноземний одяг називали так, як нація або країна, звідки походила людина. Так, полякам, деякі речі сподобалися і вони почали використовувати як одяг, так і назви. Зібрані матеріали свідчать, що головним чином це стосувалося південних народів. Разом із королем Стефаном Баторим прийшла мода на угорську моду, а саме «*strój węgierski*» [12, с.317], але вже раніше існувала «*węgierka*» (коротка шубка для жінок або чоловіків) і «*magierka*», (шапка, з грубої м'якої шерсті, з пір'ям) [80]. Від волохів поляки взяли «*włoszkę*», а саме чоловічий одяг, який носили в XVIII столітті. Багато давніх слів закріпилося в мові, особливо з речей гардеробу: одяг для меси, національний одяг, молодіжний на той час одяг, різновид короткого одягу з петлями. Це повинен був бути одяг, який був відомим загальною, потім його назва використовувалася у переносному сенсі, надавалося друге значення. Вислів «*Cygan w bieli*» [50] вживається до того, хто вдягнувся не так, як треба, дивно. Він свідчить про незвичайну, специфічну манеру одягання циганів.

Страви. Безпосередні контакти поляків з іноземцями давали стародавнім полякам можливість ознайомитися з кулінарними звичаями інших народів і водночас засвоїти відповідні найменування тих чи інших страв.

Для поляків харчування італійців овочами замість м'яса виглядало незвично, що, ймовірно, було зумовлено меншими потребами в енергії в середземноморському кліматі. «*Słaby Polak na trawie, gdy nie masz polcia w potrawie*» [50, с.119]; «*Włoch się salata karmi, Polak na niej schudnie*» [50,

с.119]; «*Do włoskiego bankietu na czczo nie usiądę*» [50, с.113]. Також існувала жартівлива приказка: «*Niech cię włoski bankiet potka*».

Угорців дратувало захоплення поляків часником: «*Tłucz Węgrzyna w moździerz, przecie on będzie czosnkiem śmierdział po staremu*» [50, с.198]. Вони насміхалися з уподобань литовців до борщу з молодих буряків: «*Co to za boćwina, po której znać Litwina?*» [50, с.3]. Деякі страви називали за своїм походженням або тим, хто їх споживав. У XV століть був відомий чеський сир, німецький суп – густий суп з розтертого, промоченого хліба. Зрозумілі були вина, які імпортувалися з різних країн: грецька мальмазія, французьке, грецьке, угорське, молдавське, валахське вино.

Релігія і віросповідання відіграють вагому роль, навіть більш важливу, ніж етнічна належність. Часто обидві ці риси існували разом, і тому етноніми іноді ставали синонімами представників різних віросповідань. У зібраному матеріалі є приклади, пов'язані з язичництвом, індуїзмом, ісламом, християнством і його всіма розділами.

До язичництва належать слова: **grecki, greczka** [69, с. 115], **greczyn** [69, с. 116], **grek** [69, с. 118] і **murzyński** [69, с. 191].

Юдейського віросповідання характеризують такі вирази: **Kościół izraelski** [69, с. 56], **Kościół żydowski, synagoga żydowska** [69, с. 613], **zbor izraelski** [69, с. 64], **izraelska cerkiew** [69, с. 160], **wiara żydowska** [72, с. 614].

Прислів'я «**Żyd uczy pacierza**» [50, с. 232] використовували, коли хтось робив щось, до чого він не був призначений.

У Польщі іноземці не могли обіймати якісь вагомі посади, мати престижну роботу. Здебільшого вони займалися торгівлею, надавали різні послуги, перебували на службі. При частому виконанні певного виду роботи представники певної національності могли славитися професійними назвами. Жиди займалися лихварством: «**Co Żyd, to lichwiarz**» [50, с. 30]; «**Na to i Żyd nie da**» [50, с. 106]; «**lichwa żydowska, zastawa żydowska, dług żydowski, żydowski list**» [72, с. 615]. Другою їхньою сферою була торгівля та обмін

грошей, торговельні операції іноді пов'язані з обманом: «*Jak sprzedać psa za lisa, żydowska jest sztuka*» [50, с. 58]. Про посередництво в торгівлі говорить прислів'я: «*Z samą do Jarosławia Żydzi głową jadą*» [50, с. 199]. Цигани спеціалізувалися на торгівлі кінями.

Дуже цікаве прислів'я: «*Niewolnik Cygan rzadko się nada*» [50, с. 49] через те, що в Польщі не було невольництва циганів (на видачу від інших європейських країн). На жаль, невідомо, на які факти воно посилається.

Негативне ставлення до іноземців. Постійне вживання певних етнонімів у від'ємних контекстах призвело до того, що вони набули образливого забарвлення і функціонували як образливі прізвища або пріоритетні визначення людини. У Старопольському словнику зазначено наступні поєднання: «*łakomstwo żydowskie, żydowska niemiłosierność, twardość żydowska bardzo gorzka, żydowska okrutność, nieskromność żydowska, żydowska zazdrość, żydowska zdrada, żydowskie złości, żydowskie przeniwierstwo, gniew żydowski*» [72, с. 615], а в іншому місці наведено етнонім «жид» з конвенційними образливими епітетами [72, с. 607]. Вже у XV століть стали користуватися цими образливими словами.

Аналогічно було і з циганами. Послухаймо опис: «*Napierwey sie rodzaj cygański u nas u w Niemczech ukazał / lud proznujący / chytry / tajemny / plugawy / dziki czarny / wiary ani poathanowienia niemając*» [70, с. 718]. Отже, вже в той час було звичаєм вживати такий вид образливих етнонімів.

Розглянемо поданий лексичний та пареміологічний матеріал з погляду представлення назв націй, які в ньому фігурують. Ймовірно, саме ці народи зустрічалися в безпосередніх контактах наших предків з іноземцями до середини XVIII століття. Тут присутні східні сусіди Польщі: литовці, русини, а також азіатські народи – турки і татари. Є південні сусіди: чехи, волохи, угорці та представники країни, що розташовані далі на південь: хорвати, греки, італійці. З націй західних країн утвердилися в лексиці та прислів'ях: німці, французи, іспанці, швейцарці. Дуже чітко виділяються дві етнічні

меншини, присутні на землях польських: євреї і цигани. Також є постійний термін «*кашуба*» (хоча важко сказати, чи кашуби розглядалися як окрема нація чи представники певного регіону Польщі).

Отже, загальний образ контактів поляків з іноземцями, який виділяється із поданого матеріалу, такий, що ці контакти були сильними, частими та досить загальними. Польща була відкритою країною – вона прийняла іноземців, а також поляки подорожували закордон. Якби було інакше, так багато етнізмів не відобразилися б як у дзеркалі в нашому словнику та прислів'ях.

2.4. Польські та українські фразеологічні одиниці з етнічним компонентом

Ось кілька прикладів польських фразеологічних одиниць з етнічним компонентом, також більшість з усних джерел:

«*Jechać na Węgry*» – Їхати в Угорщину. Вживається для позначення подорожі або відпустки в Угорщину.

«*Pracować jak Murzyn*» – Працювати як негр. Вживається для опису дуже важкої або виснажливої праці.

«*Polak, Węgier, dwa bratanki, i do szabli, i do szklanki*» – Поляк, угорець, два братики, і до шаблі, і до келиха. Це фраза з вірша, яка підкреслює дружбу та добрі відносини між поляками і угорцями.

«*Francuska miłość*» – Французьке кохання. Вживається для опису короткочасних або легковажних романтичних стосунків.

«*Czeski film*» – Чеський фільм. Вживається для опису чогось незрозумілого, складного або заплутаного.

«*Niemiecka precyzja*» – Німецька точність. Вживається для опису дуже високого рівня точності або дисципліни.

«*Góral z górala, i w górala*» – Гуцул з гуцула, і в гуцула. Вживається для позначення обману або шахрайства, коли одна людина обманює іншу з того самого народу або з того самого місця.

«*Zrobić coś po chińsku*» – Зробити щось по-китайськи. Вживається для позначення незрозумілого або незвичного способу виконання чогось.

«*Włoska robota*» – Італійська робота. Вживається для опису дуже добре виконаної роботи або майстерності.

«*Szwedzki stół*» – Шведський стіл. Вживається для позначення формату обіду або вечері, коли страви розставлені на багатьох столах і гості можуть самі обирати, що їм подобається.

«*Litewska zagadka*» – перекладається як «литовська загадка» і вживається для позначення складності розуміння або розв'язання проблеми.

«*Układ jak u Szwajcara*» – означає «устрій, як у швейцарця» і використовується для позначення порядку, точності та організованості.

«*Polować jak na Czechów*» (мисливство, як на чехів) – використовується, щоб підкреслити енергійність або активність особи в певній справі.

«*Głaskać po głowie jak małego Murzyna*» (гладити по голові, як маленького негра) – використовується для позначення попусту або патронату над кимось, особливо з позиції влади або авторитету.

«*Kroić coś na kawałki jak Niemiec sałatę*» (різати щось на шматки, як німець салат) – описує дуже деталізовану або ретельну роботу, коли щось розбирають на найменші складові частини.

«*Spać jak Szwed*» (спати, як швед) – означає спати дуже добре або глибоко.

Звертаємо увагу, що ці фразеологічні одиниці мають певний культурний контекст і використовуються для передачі специфічних значень або виразити певні стереотипи. Важливо використовувати їх з увагою та повагою до інших культур і національностей.

Українські фразеологічні одиниці з етнонімним компонентом.

Українська мова має численні фразеологічні одиниці, в яких присутні етнонімні компоненти. Ось декілька прикладів таких виразів:

«*Іспанський стиль*» – спосіб ведення справ, який характеризується емоційністю, виразністю та пасіонарністю.

Приклад: Вона завжди веде себе в роботі іспанським стилем – з вогнем і ентузіазмом.

«*Французький поцілунок*» – легкий поцілунок, що торкається тільки губ, без використання мови.

«*Англійська розмова*» – формальна бесіда або ділові переговори, які проходять з дотриманням строгої етикетної форми.

«*Італійські рухи*» – жестикуляція або виразні рухи, що супроводжують мову або спілкування.

«*Американський сніданок*» – ситний сніданок, який складається з різноманітних страв, таких як яєчня, бекон, сосиски тощо.

Вислови використовуються для опису особливостей культури, менталітету або стереотипів, пов'язаних з певною країною або національністю.

«*Американський сон*» – успіх, досягнутий в Америці або за американськими зразками.

«*Англійська ввічливість*» – висока культура спілкування, ввічливість і офіційність, які вважаються характерними для англійського способу життя.

«*Іспанська інквізиція*» – жорстоке переслідування або сувора критика, які нагадують методи, використовувані іспанською інквізицією у середньовіччі та ранньому Новому часі.

«*Німецька ретельність*» – підхід, характеризується докладністю, організованістю і працьовитістю, що вважається типовим для німецького стилю життя.

Фразеологізми можуть використовуватися в різних контекстах і мати різні значення залежно від ситуації.

«*Бити як Поляк*» – битися або бити сильно і жорстоко. Цей вираз походить з історичних конфліктів між українцями та поляками.

«*Бути галичанином*» – бути жадібним або скупим. Цей вираз походить від етноніму «галичанин», який використовується для позначення мешканців Галичини, регіону на заході України, які історично асоціюються зі скромністю та економією.

«*Вести себе як грек*» – поводитися аристократично, гідно і з достоїнством.

«*Українська красуня*» – цей вислів використовується для підкреслення краси, привабливості або гарності жінки. Він посиляється на традиційне українське уявлення про жіночу красу.

«*Український гостинець*» – ця фразеологічна одиниця означає подарунок або сувенір, який привезено з України або виготовлено в українському стилі. Вона відображає унікальність та національну спадщину України.

«*Українське серце*» – цей вираз використовується для опису великодушності, гостинності та доброти українців. Він підкреслює характерні риси національної ментальності та емоційності.

«*Грек з греком*» – людина, яка добре розуміється на своїй справі.

«*Хитрий як Жид*» – прохитрилий, лукавий.

«*Катерина з Щецину*» – незнайомиць, незнайома особа.

«*Дорогий як франківська марка*» – дуже дорогий.

«*Янки*» – особа із Заходу, головним чином із США, стереотипно позначає американського громадянина.

«*Чеський фільм*» – складна, невизначна або важка до розуміння ситуація.

«*Грати на англійському*» – використовувати слова та вирази англійською мовою під час польської розмови.

«*Євреї мазуркою, німці козаком*» – вислів, що описує різні стилі танцю, символізуючи культурні відмінності.

«*Занадто вільно, як у китайців*» – означає вільний темп роботи чи дій.

«*Угода як у француза*» – можливість до ситуації, коли хтось використовує нечесні чи заборонені методи для досягнення мети.

«*Зигзаг як у італійця*» – означає невизначений або непередбачуваний вихід.

Важливо зауважити, що деякі з цих фразеологізмів можуть бути вагомими образливими чи неприйнятними у різних ситуаціях.

«*Ангол*» – вираз, вживаний щодо особи, яка веде себе зааркушено, з відстанню чи з попередженням, асоціюється із стереотиповою поведінкою англійців.

«*Грецькі чоботи*» – особливі до чого-небудь або кого-небудь, хто є дуже непрактичним або невдалим, асоціюється зі стереотипом, що греки залишаються сандалі навіть у дощові дні.

«*Польський голод*» – дуже сильний голод.

«*Турок з Туреччини*» – незнайомец, незнайома особа.

«*Український гопак*» – ця фразеологічна одиниця посилається на національний український танець, який відомий своєю енергією, жвавістю та рухливістю. Вона використовується для опису активності, ентузіазму або швидкості.

Ці приклади демонструють, як етноніми можуть використовуватися в українських фразеологічних одиницях для надання конкретного значення чи виразності вислову.

2.5. Фразеологічні одиниці, співзвучні в українській та польській мовах

Фразеологічні одиниці в мові часто відображають культурні, історичні та соціальні аспекти країни, з яких вони виходять. Українська та польська мови мають свої унікальні фразеологізми, але також випадкові, коли вони мають спільне походження. Ось деякі фразеологічні вирази з обох мов:

«*Бити байдики*» (укр.) / «*Bić pianę*» (польськ.) – Робити велике голосливе шоу, збільшити голос.

«*Власне тіло не гріє*» (укр.) / «*Nie ogrzeje ciepło cudzej pieczeni*» (польськ.) – Твоє щастя або вдача не буде довгочасними, якщо вони базуються на чужих невдачах або проблемах.

«*Говорити за плечима*» (укр.) / «*Mówić zza pleców*» (польськ.) – Обговорювати когось випадково перед цією особою.

«*Брати за серце*» (укр.) / «*Brać do serca*» (польськ.) – Сприймати щось особисто або серйозно.

«*На всі лапки*» (укр.) / «*Na cztery łapy*» (польськ.) – Здоровий, відновлений після хвороб або труднощів.

«*Вершити тишність*» (укр.) / «*Wodzić prym*» (польськ.) – Бути головним або взяти на себе лідерство.

«*Ганьба має короткі ноги*» (укр.) / «*Wstyd ma krótkie nogi*» (польськ.) – Правда врешті-решт щодо чого обов'язково виявиться.

«*Положити всі яйця в одну корзину*» (укр.) / «*Włożyć wszystkie jajka do jednego koszyka*» (польськ.) – Ризикувати, поклавши всі свої ресурси чи надії в один напрямок.

Ці приклади демонструють, що хоча фразеологічні вирази української та польської мови можуть мати власні особливості, якщо вони можуть мати схоже походження та значення.

«*Зійти з рельсів*» – «*Zejsć z torów*» – Втратити контроль над ситуацією.

«*Бити на сполох*» – «*Bić na alarm*» – Почати бити на сполох або панікувати.

«*Рука в руці*» – «*Ręka w rękę*» – Співпраця, взаємодія.

«*Вкладати соломку під ноги*» – «*Podkładać słomę pod nogi*» – Створювати перешкоди, заважати комусь.

«*Крутити хвостики*» – «*Kręcić ogonem*» – Поводитися підлісно, підкорятися.

Це лише кілька прикладів, існує багато інших фразеологічних одиниць, які можуть бути спільними для української та польської мов.

Дослідження фразеологізмів польського і українського народу з соціологічного аспекту може допомогти розуміти культурні, історичні та соціальні контексти, в яких ці фразеологізми використовуються. Таке дослідження може виявити особливості сприйняття та використання мовних виразів у польській та українській культурах.

Один з аспектів, який може бути вивчений, – це історична спадщина. Фразеологізми можуть мати корені у спільній історії обох народів, таких як культурний обмін, політичні зв'язки або військові конфлікти. Дослідження таких фразеологізмів може розкрити взаємозв'язки між польським та українським народами, а також сприяти розумінню впливу цих історичних подій на формування мовних виразів.

Крім того, соціологічне дослідження фразеологізмів може розкрити особливості в суспільних стереотипах, цінностях та культурних уявленнях кожного народу. Вирази, які використовуються часто, можуть відображати певні цінності або соціальні норми, що існують у суспільстві. Дослідження таких фразеологізмів може показати особливості менталітету, ідентичності та способу життя польського і українського народу.

Крім того, соціологічне дослідження може вивчати, як фразеологізми використовуються у певних соціальних групах, таких як молодіжні групи,

етнічні меншинства чи регіональні спільноти. Це може спостерігатися в соціальній різноманітності, в сприйнятті та використанні мовних виразів.

Загалом, соціологічне дослідження фразеологізмів польського і українського народу дозволяє розуміти культурні, історичні та соціальні контексти, в яких вони вживаються, та сприяє більш глибокому розумінню обох культур.

2.6. Етнонім *мазур*

Ймовірно, для звичайного сучасного поля слова пісні «*córko rybaka, Mazura z Mazur...*» абсолютно однозначно вказують на етнонім Mazur, що відноситься до кожного мешканця Мазур, тобто Мазурського краю. Однак перед тим, як це сталося, етнонім «*мазур*» і топонім «Мазури» пройшли свій шлях розвитку. Крім того, зазначене посилання не є єдиним. Мовознавчі та етнографічні дослідження дають матеріал, який показує про цікаву кар'єру власної назви «*Мазур*». В праці хочу показати, що відбувалося з лексемою «*мазур*» у польській мові, а також у деяких мовах сусідніх з Польщею народів.

Протягом віків слово «*Мазур*» вживалось для позначення жителя Мазовщини. Це вказано в словнику Дорошевського [67, с. 528], де додається: «*mieszkaniec Mazur*». Перш ніж перейти до представленої групи, яка називалася цим ім'ям, давайте розглянемо етимологію цього етноніму.

Етнічна назва «*Мазур*» мала кілька різних етимологій. Спробували пов'язати її з іменами різних стародавніх народів і племен. Шафарик (Schafarik) у 1837 році вважав, що вона походить від литовського слова «*mazuras*», яке мало означати короткого, спутного чоловіка [79, с. 55]. Цю етимологію потім повторювали багато авторів. Вона була відкинута через неможливість підтвердити висновок такого слова в литовській мові [61, с.

54–55]. Анджей Баньковський називає етнонім «Мазур» пізнім рутенізмом. Він вважає, що цей варіант форми «*Madzior*», після нападів угорських завойовників, які були набридливі для корінного населення червоно-руського, були замінені ще більш набридливими прибульцями з Мазовщини, і додає, що остаточне закріплення цього імені у вигляді «*Мазур*» не відбулося без посилань на мазовщанське походження. Такий варіант пояснення має малоімовірний характер, близький до того приводу, що ім'я «*Мазур*» вже було зафіксовано в 1425 році [73, с. 431].

Більше переконливі є місцеві етимології. Я. Сембрицький припускає, що слово «*Мазур*» виникло шляхом додавання суфікса «-ур» до кореня «маз» від назви «*Мазовщина*» [61, с. 55]. Таке ж підтвердження дає А. Брукнер, додавши, що це скорочення має погордливий характер [12, с. 326].

Інші дослідники пов'язують «*Мазур*» з «мазати», «масти». Згідно з Зигмунтом Глогером: «*Mazurzy, mieszkając w borach sosnowych, trudnili się wypalaniem smoły i jako biegli w tej sztuce rozchodzili się przez kilka wieków po lasach Litwy i Rusi. Gdy różne plemiona otrzymywały swe nazwy od cech zewnętrznych, które rzucały się w oczy ich sąsiadom, być może, że znana już w XI w. nazwa Mazurów poszła od wozów [maża, mazia «wóz z budą» do przewożenia ciężarów i towarów; nazwa od mazania osi smołą] bądź od smoły czyli mazi*» [20, с. 201].

Історики згодні в тому, що через течії століть Мазури поширювалися зі своїх перших місць розміщення в усіх напрямках. Я. Сембрицький узагальнив це у 1887 році: «*Mazowsze w wiekach XIV, XV i XVI w celach kolonizacyjnych dostarczało na wszystkie sąsiadujące z nim tereny znaczną liczbę ludności, które to zjawisko da się wyjaśnić tym, że liczna wówczas ludność tej krainy ze względu na ubóstwo była skłonna gdzie indziej szukać sobie lepszych warunków życia, jak również tym, iż w ówczesnym Księstwie Mazowieckim zgodnie z dawnym mazowieckim prawem chłopci byli wolni, nie glebae adscripti, lecz mogący się swobodnie poruszać. Mazurzy zaludniali, nawet jeśli nie wyłącznie, to*

jednak w sporej liczbie, Litwę aż po Mariampol, Wilno, Oszmianę, krainę Jadźwingów po ich nieomal całkowitym wytrzebieniu, Polesie, tj. okolice Bielska, Podole, Ruś Czerwoną (zwłaszcza część obecnej Galicji między Rabą a lewym brzegiem Sanu) [...], tereny między Pilicą a Wisłą, i wreszcie południe obecnych Prus Wschodnich, nasze dzisiejsze Mazury» [61, s.55-56].

Подальші томи праці Кольберга, а також діалектологічні дослідження надають інформацію про групи населення, які називалися Мазурами. Ми тепер коротко представимо їх, хоча точно не буде повним списком. Ми почнемо нашу подорож навколо Мазовщини з заходу, щоб потім пройти через південь і схід до півночі.

На західному краю Великопольщі кілька сіл біля річок Нотечі та Варти, близько до Веленя, населяє група, яку називають Веленськими Мазурами. Цікавою особливістю їх мови є мазурення. Казимеж Ніч (K. Nitsch) пише про них як про прибульців, над якими сміялися місцеві жителі Великопольщини, так само Кольберг [25, с.55]. Проте подальші дослідники сумніваються, чи справді вони є нащадками мазовських поселенців. За їхньою думкою, окрім мазурення, їхня мова має риси великопольського діалекту. Самі Веленські Мазури відчують свою власну унікальність, про що свідчать такі вислови: «[...] ми – **Мазури**, а от [вони] – **Поляки**» [75, с.129].

Наступні відомості надійшли від переселенців із Карпатської Буковини, які жили на Сілезії (Śląsku) після Другої світової війни. Автор роботи, Казимеж Фелешко, відновив їхню мову до 1945 року. Отже, у мові буковинських полян Мазуром чи Мазуркою називали прибульця з Малопольщі (з Кракова, з Ряшова), наприклад: «*Matki wujcia T. nazywali **Mazurka**, bo ona przyjechała skądś, aż spod Krakowa i tak dziwni mówiła*». [19, с.33]. Люди, які належали до цих Мазурів, зауважує автор, що приїхавши на Сілезію, вони потрапили до групи румунів. З Покуття маємо інформацію з дев'ятнадцятого століття від О. Кольберга: «*Prócz ludności **ruskiej**, Pokucie obejmuje liczną dosyć ludność **polską**, czyli wedle dawnego ogólnego na Rusi*

выражения: *mazurską*. *Obok szlachty bowiem polskiej majątniejszej i drobniejszej po wsiach i osadach, jak i obok wielkiej części mieszczan Polaków, żyje jeszcze istotnie wśród Rusinów po siolach mnóstwo Mazurów, którzy (o ile są osadnikami nowszych czasów) zwyczaję swe i religiję dotąd w nieskażonej prawie zachowali czystości, mimo że w obcowaniu z Rusinami używają miejscowego języka ruskiego»* [28, с.26]. Звісно ж, у цьому випадку етнонім Мазур є частиною руської онімасистеми. Так само у селі Дуліби поблизу Бучача, де «мадзур» є прозвищем, яке надавали місцевим жителям українці [23, с.64]. Попереднє повідомлення з району Бучача звучить так: «*W Baryszu są Mazurzy i Rusini. Mazurzy są w części drobną szlachtą i ci mają swe przywileje oraz 216 II. Stereotypy etniczne i etnonimy dyplomata, nadane przez dawnych królów polskich, oprawne w ramki za szkłem i wiszące w izbie na ścianie. Mazurzy i Rusini zapraszają się wzajemnie na święta»* [30, с.25]. На Подолі ці відносини розвиваються інакше. Там у польських селах існує поділ на дві групи – *Lachów*, тобто шляхту, і *Mazurów*, тобто селян, переселених з Польщі, але це зовсім не обов'язково з Мазовша [13].

Мазурами називають сусідів лемків, але це ідеально, скоріше, не до якоїсь групи переселенців з Мазовша, але загалом для поляків (на рекламі від русинів і лемків), а потім в іншому місці в цьому ж творі Кольберг пише: «*Polacy (nazywani Mazurami) z okolic niższych, podgórskich»* [30, с.99-100].

Невеликі групи населення, які називаються Мазурами, розкидані на південно-східній Малопольщі, що підтверджує записами з різних теренів. Кольберг використовує формулювання: «*Lud ruski w Chełmskiem i na Podlasiu osiadły [...] dotyka on tu zachodniemi swemi kończynami wschodnich krańców polskiego (jak mówią: mazurskiego) plemienia ukazującego lechickie swego bytu znamiona [...]»* [27]. Тут прикметник «польський» тотожний «мазовський». Так само далі йдеться, що серед русинів розсіпані поселення мазовські. Тут також є шляхта польська і в основному християнські міські мешканці. Ці розділи залишаються актуальними. Також був випадок, коли русини

називали Мазурами тих мешканців селища і застінків, які вважали себе подолянами (околиці Лукова, Седльце, Соколова). Мешканці трьох польських сіл називають себе Мазурами, а поручених українців – козаками. У районі Гродно на Підляшші Мазурами були фермери, які відносили до ширшої категорії поляків, пише Кольберг, що окрім них до поляків належали шляхти, громадяни, міщани та дворяни. Є також Мазури на Поліссі, які виходили з Чернігівської та Подільської Мазовші.

Якщо йдеться про Литву, розглядаючи тему Мазурів Софія Курцова (Kurzowa) відзначає, що вони взагалі не походили з Мазовша, але з регіону Добжиня на правому березі нижньої Вісли, що стає: «[...] *jeszcze jeden dowód zakorzenionej, trwającej od wieków aż do II wojny światowej, tradycji nazewniczej: kresowiacy określali **Koroniarzy** mianem **Mazurów**, bez względu na to, z jakiej dzielnicy polskiej pochodzili, niekoniecznie z Mazowsza*» [40, с.72]. І ще два приклади з кінця XIX століття: «*Szlachta tutejsza powstała z pomieszania się krwi **litewskiej** z **polską**, nic dziwnego przeto, że oprócz utworów miejscowych, znajdują się ludowe i mazurskie*» [18, с.154]; «[...] *wysyłani są do parafii czysto litewskich księża, którzy i słowa po litewsku nie umieją, Mazurzy i Białorusini [...]*» [81, с.112].

Отже, ми дійшли до Мазура, тобто території на півночі від Мазовша, які були заселені Мазурами ще з XIII століття. Тут немає місця повторювати цю історію заселення, яку докладно описано істориками, публіцистами та лінгвістами. Для виявлення про географічний розподіл цитувати цей процес я б хотів З. Глогера: «*Wpadające do Narwi z prawego brzegu: Pissa, Skwa, Rozoga, Omulew, Orzyc i Wkra, mają swoje źródła na Mazowszu pruskim, w przepelnionych jeziorami Prusach wschodnich czyli księżęcych. Starożytna kolonizacja mazowiecka w tych stronach północnych ma niewątpliwie ścisły związek z owymi rzekami, których brzegami postępowała ona z serca Mazowsza ku północy. Jeżeli rzeki te i ich strumienie wyobrazimy sobie jako gałęziste drzewo, to wszystkie stare osady mazowieckie wydadzą się nam jak liście wyrosłe na jego*

konarach i gałazkach. Mazurowie, rozradzając się, posunęli się w tym przyrodzonym kierunku północnym nawet poza źródła dopływów narwianych, gdzienęciły ich bogate jeziora i pusta kraina» [26, с.21] тому, що вони прибули сюди рано, не встигли приєднатися до католицької церкви, і в основному стали євангеліками (що відрізняло їх від інших поляків), вони часто не мали почуття польської національності, які прибули як поселенці в період, коли Мазовш було ще на етапі племінної свідомості, не відчували себе єдністю з поляками, вони відчували себе мазурами, що було використано німецькими чиновниками при спробі створити у другій половині XIX століття окрему мазурську націю, відокремлену від польської. Залишаючись протягом усього часу в межах країни, де переважали німці, під впливом пруської держави, вони були більш прогресивні до германізації, ніж інші.

Представлений матеріал показує, що обсяг етноніму «Мазур» не є легким застосуванням. В межах етнічно полянського регіону сюди входять люди, які живуть на Мазовші, а також нащадки колишніх прибульців. Неможливо виключити використання цього найменування для групи населення, яка взагалі не прийшла з Мазовша, але розрізняється вимовою (особливо мазурином) і нижчим рівнем цивілізації. Що стосується непольських територій, то володіння ім'ям «Мазур» в деяких випадках дійсно стосується людей, які прибули з Мазовша, але в цьому контексті воно було узагальнено на поляків.

3. ЕТНОНІМИ В УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ

3.1. Народні пісні як свідчення контактів поляків з іншими народами

Пісенна культура будь-якого народу – це одне з найцінніших його духовних надбань за багатовікову історію. Ставши невід’ємним складником, частиною кращих набутоків світу, вона посіла в них справді визначне місце. У народних піснях відображено найрізноманітніші прояви життя народу – його нележку, але героїчну історію, тривалу й запеклу боротьбу з чужоземними поневолювачами, поміщиками, побут та уподобання.

Народна пісня правдиво відгукувалась на найрізноманітніші події в житті простих людей. Виняткова мистецька краса впливає з поетичних слів і мелодій пісень про кохання, правдиво й сердечно передано в них взаємну любов і щастя закоханих.

Пісні, як і інші елементи народної творчості дають можливість досліднику вивчати культуру і побут нації, її звичаєвість та вірування, онімний пласт мови на певному етапі розвитку народу. Саме в піснях можна знайти і багато етнонімів, які свідчать про взаємовпливи і взаємодію між народами, їхнє історичне минуле.

Як відомо, багато науковців у Польщі досліджують різні етноніми, із-поміж яких – сілезьці (шльонці, *Ślązacy*). Наприклад, *Ślązacy* відчують прив’язаність до минулого, але серед них домінує справжня польська особистість в спілкуванні з іноземними державами та іншими країнами. *Ślązacy* виражають своє ставлення до інших націй через спільну пісню. Це дозволяє висловити як позитивне, так і негативне ставлення та стереотипи. Важливою темою є ставлення *Ślązaków* до Польщі та Німеччини, зокрема в контексті приєднання території до Польщі та німецького панування. У піснях цієї народності відображаються негативні стереотипи про німців після Першої світової війни та під час Другої світової війни.

Країни та етноси, які згадуються в піснях, які співають сілезці, це: поляки і німці (найближчі сусіди), французи, бельгійці та голландці (через воєнні дії), англійці та американці (за можливість працювати в часи безробіття), угорці, словаки, чехи та італійці (як відгомін спільного минулого в Австро-Угорській монархії), цигани та євреї (постійно присутні на польських землях). Інші групи і країни трапляються рідше, з різних причин, і іноді здаються чимось віддаленим, таємничим, майже міфічним. До них належать турки, негри.

Під час розгляду вживання слів «Польща», «польський», «поляки» в сілезьких піснях, головним питанням є ставлення сілезців до польської нації. Чи вони ідентифікують себе з нею, чи розглядають її як чужу, зовнішню рису? Пісні, які аналізуються з цього погляду, не дають однозначної відповіді. Однак можна помітити певну тенденцію, пов'язану з часом їх створення.

*Za Odrą, za Odrą u Poloka,
Biją się tam dziewczki o chłopaka [54, с.63].
Powstańcy powstańcy
dobrzy bojownicy,
bijcie się od Śląska
ku **polskiej** granicy [55, с.81].*

У 1919–1921 роках було створено багато пісень, у яких виражається бажання приєднання Śląska до колишньої батьківщини:

*My, powstańcy, nie spoczniemy,
aż Śląsk Polsce wywalczymy [55, с.96].
A choćby się Noske
postawił na głowie,
będziemy mieć Polska
jak nasi ojcowie [55, с.129].*

21 березня 1921 року відбувся плебісцит, який мав стати проблемою про належність окремих повітів до Польщі чи Німеччини. У період перед цим виникало багато патріотичних пісень, які певною мірою стали спробою протиставити сурові дії німецької адміністрації.

*Nie wychwalajcie nom tej waszej niemczyzny,
my oddamy kartka dla **polskiej** ojczyzny [55, с.86].*

*Dziś plebiscyt odbywamy,
Polsce przysięgamy,
a **Prusakom** w nasze prawa,
mieszać sie nie damy [55, с.29].*

*Za Polską głosujcie,
Niemca sie nie bójcie.*

***Niemiec**z precz stąd musi,
a Polska tu wróci [55, с.59].*

*Matko Boska polska,
ratuj nas **Polaków**,
wygoń z naszej ziemi
tych pysznych **Prusaków** [55, с.56].*

Дуже багато пісень є про німців, більше, ніж про інші нації. Вони зустрічаються під багатьма назвами: Niemcy, Germanie, Prusowie, Prusacy. Часто ці етноніми та похідні від них містять негативні асоціації. Деякі з них ілюструють різні аспекти ставлення Ślązaków do Niemców. На перше місце виступає факт окупації землі німцями:

*Kraj zabrali nam **Prusowie**,
nasi marni sąsiadowie [55, с.103].*
*Winą zajęcia Śląska przez **Niemców** obarcza się **Polaków**:
Dość nas **German** prześladował,
zmiłowania dla nas nie miał,
myśmy wszystko znosili [53, с.45].*

Польська держава не вела війни проти Франції. Проте в народних піснях, присвячених війні, є згадки про французів, проти яких поляки змушені були воювати, перебуваючи в Пруській або Австрійській арміях. Їх призивали до армії і вони мусили воювати проти французів. Пісні, зібрані Роджером (J. Roger) , нагадують про війну 1813 року, а можливо, й пізніше про франко-пруську війну 1870-1871 років. Деякі з них містять пророчі передчуття відносно наближення війни:

Francyo, Francyo!

W nieszczęśliwym landzie

Nie jedna dzieweczka

Syneczka pozbędzie [58, с.28].

Jak já pojedę na francuza,

Bedzie płakać moja Zuza,

Bedzie płakać, narzekać

Jak mie będą oblekać [58, с.63].

Лише одна цитата має позитивне звучання. Народна пісня зафіксувала назву «Голландія» через історичну подію, яка сильно вразила жителів Śląska pruskiego. 9 листопада 1918 року, після спалаху революції в Німеччині, король Прусії та німецький імператор Вільгельм II був офіційно позбавлений трону і втік до Нідерландів. У 1935 році в Люблинці про це співали так:

Wiluś w Holandyji

drobno drzewo rąbie.

Widzisz, kajś zajechoł,

ty królewski głąbie?

Wiluś w Holandyji

śledziami handluje.

Widzisz, ty pieronie,

jak ci to pasuje? [55, с.125].

Згадки про Англію також з'являються.

*O cześć wam szachraje z Londynu
za strugi krwi śląskiej przelane. (...)
My raczej kopalnie i huty lichwiarzy
wysadzim w powietrze petardą,
nim **Prusak i Anglik** swym knutem się waży
naruszyć powstańca cześć hardą [55, с.77].*

Америка (в контексті Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, а не континенту) згадується в трьох сілезьких піснях. Перша з них – це скарга безробітних, для яких одним із вихідних є виїзд на роботу за кордон. Цю пісню було записано 1969 року, але вона, ймовірно, була створена в міжвоєнний період. Друга – це жартівлива пісня, яка дає поради чоловікам, які мають капризних дружин. Америка – це країна, де можна отримати добрі ліки:

*A ty pójdiesz, mój mężczyzku, do Ameryki, (...)
W Ameryce sporządzają najlepsze leki. (...)
A mężczyzek wziął kij w ręce, uzdrowił żonka. (...)
Tu masz leki z **Ameryki**, już zdrowa żonka [54, с.117].*

Цигани присутні на Сілезії, тому було записано чимало пісень, де вони виступають у якості героїв. Найстаріша з пісень взята з колекції Юліуша Роджера (1863 року) і є своєрідним маніфестом групи, яка сама відтворює своє походження, спосіб життя, смаки та ставлення інших до себе. У цій пісні зберігся міф про єгипетське походження циганів, який став частиною їхньої автопрезентації вже з XV століття.

*Pójdę do gospody
Tam cyganie grają [54, с.166].
Zagraj mi piękny **Cyganie**,
zagraj mi piosnkę sprzed lat [54, с.232].
Tyś jest **cyganka**, co wróżyć umiesz,
To, co w lesie rośnie, wszystko rozumiesz.*

*Wywróż mi, **cyganko**, wywróż mi z tej ręki!* [54, c.538].

Żebyś była katoliczka

Całowałbym twoje liczka

Ale żeś jest luteranka,

*To wyglądasz jak **cyganka*** [54, c.10].

Євреї до другої світової війни утворювали етнічну групу на польських землях. Тому про них було складено багато пісень. Фольклорні тексти документують їх професійну діяльність в селах: торгівля, корчми, позика грошей.

Powiadają wszyscy ludzie,

że mi liczka zbladły.

O nie zbladły one mi

U żyda na trunku [58, c.226].

Kiebyś była katoliczka, (...)

Miłowałbych twoje liczka, (...)

*Aleś ty jest **żydóweczka*** [58, c.163].

Лише один запис військової пісні, в якому використовується етнонім «Русин», посилається на реальні події, ймовірно, на час Наполеонових воєн, після закінчення цієї пісні, датованої 1863 роком.

Цей етнонім також зустрічається в баладі про дівчину, яка була перетворена на дерево:

*Wędrowali **Rusy**,*

Trzy szwarni karlusy [58, c.70].

Наступні цитати показують, що Ślązacy в своїх піснях згадують Русь як міфічну країну:

A ta nasza Marusina

*Spadła z pieca na **Rusina*** [54, c.187].

Leciały gęsi z Polskiej do Rusi,

Wołały, gęgały naszej Hanusi [42, c.273].

Б. Закжевський (B. Zakrzewski) вказує, що ця пісня є однією з найпопулярніших польських пісень, що походять із шляхетського середовища, яка розповсюдилася серед народу.

Siodłam konia siwka, piję krygiel piwka. Pojadę do Rusi.

Do Rusi, do Rusi, do Jeruzalemu [54, с.406].

Зареєстровано дві пісні в Śląsku про викрадання турками дітей та дівчат у полон:

Wandrowali Turcy

Trzej kraśni młodzieńcy [54, с.88].

Przyjechali trzej turowie, wszyscy pod piórami,

Darowali naszej pani skrzynię z talarami [54, с.167].

У цьому ж збірнику пісень знайшла своє місце пісня «Астурія», присвячена країні північно-західної частини Іспанії, яка стала відомою про страйку гірників 1934 року та їх участь у громадянській війні в 1936–1939 роках.

Asturio, ziemio mych młodych lat,

Asturio, ziemio jedyna,

do mojej ziemi chcę wrócić wnet

i wrócę, jeśli nie zginę [54, с.193].

Народна фантазія зробила героєм однієї з балад короля Сардинії:

Przez ten laszek rzymski

Jechał król sardyński,

I nadjechał grzeczne dziewczę,

Zbierało poziomki [42, с.183].

Цікавою є та частина текстів, яка говорить про емоційні або шлюбні зв'язки з представниками інших націй. Незалежно від того, чи йдеться про вибір чоловіка, чи жінки, зміст цих пісень є однозначно негативним. Відкидаються поляки, німці, французи, цигани і євреї. Цікаво, що подібний підхід відображають і молоді дівчата з Ślązka: вони вважають, що їхнім

чоловіком повинна бути людина з їхньої місцевості, або принаймні «щоб в жилах майбутнього чоловіка текла кров по одному з батьків з Ślązka». Основна мотивація виникає в тому, що: «*Ślązak ze Ślązaczka lepiej się rozumieją*» [39, с.113].

Коли порівнювати пісні, де портрет кандидата на руку однаковий, але в одному випадку йдеться про німця, а в іншому – про француза. Здається, що тут національність менш важлива, ніж той факт, що він є іноземцем.

Матеріал пісні також спонукає задуматися, чи уява селян про іноземців співпадає з їх проявами в загальній польській мові та в художній літературі. В певному відношенні вони співають, а в певному – ні. Найбільше різняться ці виявлення у випадку французів.

Існує ще одне, наразі не використане, джерело інформації про погляди поляків на інші нації. Це народні пісні. Пропонуємо цитати, які були наведені Яном Карловичем (Jan Karłowicz), у його «Słowniku gwar polskich»: *Myśmy są Cygani, z Egiptu wygnani* [24, с.449]; *Nie póde za psa, za Rusina* [24, с.73]; *A te Niemcy za górami Jedli sukę z pazurami; Sikora się okociła... Bure prosię porodziła, Pewno Niemiec będzie; Przyszed Niemiec do Polaka Kupić chleba za trojaka, A Polak mu nie chciał przedać, Musiał Niemiec w gnojach grzebać* [24, с.303]. Слід сподіватися, що повне дослідження цього цікавого матеріалу внесе свій внесок в один із наступних томів словників.

Варто відзначити назви, що етнічні назви у піснях мають різні причини. Дехто згадується через загальну долю всього співтовариства (німці), інші через події, про які приходять вістки з інших країв. Певні переживання, пов'язані з іноземними народами, стосуються лише певних верств населення – вояків (війни проти французів або походи в австрійській армії аж до Італії). Цигани та євреї присутні в піснях як меншини, що постійно межують з мешканцями Польщі.

3.2. Етноніми в прислів'ях і приказках

Етноніми є змінними в загальних лексичних, фразеологічних і прислівних схемах. Залежно від позамовних чинників конкретне ім'я нації заповнює місце в загальній категорії «чужий». Оскільки з погляду конкретної мовної спільноти деякі нації в певний момент в історії з певного погляду еквівалентні, їх імена виступають як синоніми або варіанти.

Розглянемо етноніми, зафіксовані у таких джерелах: «Нова книга польських приказок і виразів» (Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich, red. J. Krzyżanowski), «Словник польських діалектів» Карловича (Słownik gwar polskich, J. Karłowicz), «Словник польських діалектів» (Słownik gwar polskich, t. I, pod red. M. Karasia i J. Reichana), «Словник польської поточної мови» (Słownik polszczyzny potocznej, J. Anusiewicz, J. Skawiński) та «Словник арготизмів» (Słownik argotyzmów, S. Kania).

Як зауважують дослідники не існує жорстких стереотипів націй. У статті «Етноцентрична обробка інформації. Амбівалентність функцій стереотипів у міжкультурній комунікації» зазначено:

1. *«Pewien określony stopień etnocentryzmu w kontaktach międzyetnicznych jest z punktu widzenia kształtowania się tożsamości i stabilności psychiki danej wspólnoty całkowicie funkcjonalny»* [56, с. 14];

2. *«Sposoby wyjaśniania przyjęte na gruncie psychoanalizy traktują uprzedzenia i negatywne stereotypy jako, ogólnie biorąc, mechanizmy obronne, stosowane przez psychikę dla jej stabilizacji»* [56, с. 17];

3. *«Każde odgraniczenie i wyizolowanie, stwarzające negatyw pozytywnego obrazu własnego, przynosi jednak także gotowość do nakładania negatywnej konotacji na obraz obcego. Tak więc z odgraniczeniem (odizolowaniem) obcego związane jest nieuchronnie także obniżenie jego wartościowania»* [56, с. 18];

4. «[...] *nieuchronność stereotypów jako składników poznania społecznego i formy postrzegania innych zawsze z perspektywy grupy własnej, postrzegania etnocentrycznego lub socjocentrycznego [...]*» [56, с. 14].

Варіація етнонімів у польських фразеологізмах та прислів'ях в основному виникає з позиції етноцентризму (а не когнітивного). Для творців укорінених структур у мові менше було зареєстровано інформацію про представників інших націй, ніж розташування їх у загальній категорії «чужий».

Варіативність етнонімів у схожих мовних конструкціях покращує виявленню спільних семантичних рис назв народів, країн або похідних прикметників.

За працями М.Левицького [41], фразеологічний зворот – це не поєднання конкретних лексем, а набір словесних поєднань, які реалізують той самий семантичний інваріант.

Деякі дослідники цікавляться причиною обраної національної групи в мові. У цьому випадку вони шукають приклади з конкретним етнонімом та порівнюють різні варіанти цієї фраземи чи прислів'я, які зустрічаються в словниках і в яких згадуються назви інших народів. Прислів'я «*Dla kompanii dał się Cygan powiesić*» [50, с. 14]; має показати, що циган є солідарним і товариським.

З погляду користувача мови, який знає лише цей варіант, можна було б дійсно так визнати. Але деякі словники дають визначення як німця, так і русина разом. Що тоді слід вважати? Чи також німці і русини є солідарними та товариськими? А можливо це прислів'я просто говорить про неправильну, нераціональну поведінку? Таке припущення підтверджує Юліан Кшиштоф Кжижановський (Krzyżanowski J), який наводить найдавніший латинський варіант, написаний англійською мовою. Там йшлося про дурня. Вчений стверджує, що варіант із циганом був створений і розширений у 1827 році, після чого в епосі романтизму цигани були в моді [38, с. 140–146].

Стереотип німця-завойовника імпліфується приказкою «*Gdzie Niemiec staje, tam trawa nie rośnie*» [50, с. 152] і її більш прямим варіантом «*Kany sie Niemiec wysra, tam siedem roków trawa nie rośnie*» [51, с. 239]. Це правда, але не можна забувати про варіанти: «*Gdzie Tatar przejdzie, tam trawa nie rośnie*» [50, с. 40] і «*Gdzie stąpi Ruś, tam nie rośnie guś*» [50, с. 89]. Що впливає з цього порівняння? Загалом, говорить про завойовника, і який саме народ впливає з історичних подій. Етноніми є змінні в цій схемі.

Розглянемо кілька прислів'їв, які служать ілюстрацією теперішніх сталих відносин між сусідніми національностями або сталих національних рис. Протиставлення варіантів вказує, що політичні зміни вплинули на трактування змісту та усвідомлення тих чи інших народів. Так от, прислів'я «*Póki świat światem, nie będzie Niemiec Polakowi bratem*» [50, с. 98] має бути доказом вічної ворожості саме цих сусідів. Тим часом «Нова книга польських приказок і виразів» наводить приклади, де на місці німця з'являється москаль, русин і турок. Ю. Кжижановський у коментарі до прислів'я пише, що воно відображає не лише прикордонні національні протиріччя, але й суспільні. На Сілезії паном був німець, селянином – поляк, на Русі навпаки, паном поляк, селянином – русин. Цікаво, що фразеологи мають підстави вважати, що на Сілезії турок може бути евфемізмом для німця (що ще одна можлива ускладненість при розгляді етнічних прислів'їв). Прислів'я говорить про труднощі спільного життя на теренах, де населення перемішане, і де один народ тисне на інший. Варіант з 1854 року: «*Jak szwiat szwiatem, Polak ani Niemcowi, ani Moszkalowi nie będzie*» [38, с. 199-293].

Ще одне дуже відоме прислів'я «*Polak, Węgier – dwa bratanki i do szabli, i do szklanki*» [50, с. 75] підтверджує вічну дружбу обох націй. Побутує думка, що дружба виникла, ймовірно, у XVIII столітті, коли генеральний штаб Барської конфедерації осів на Угорщині. Отже, тут не враховуються відносини цілих суспільств. Наступний варіант «Угорець, Поляк і Турок» втягує в це братство третього брата, яке після падіння угорського повстання

1849 року гостинно приймав польських і угорських офіцерів. Формула, здається, є відкритою: той, хто добре поводитьься з полями у скрутну мить, стає йому братом.

У прислів'ї «*Wmówił jak w zdrowego / Niemca / Żyda chorobę*» [50, с. 138] ця взаємозаміна, ймовірно, включає віднесення німця до гіпохондрії, замість цього, ця фраза є оцінкою впливу переконання.

Проте іноді дослідник стереотипів національностей помічає вражаючу схожість мовних виразів двох націй. Так зробила Маріола Вальчак (Walczak M), порівнюючи слов'янську фразеологію та прислів'я, що стосуються євреїв і циган. Обидві ці нації, які є прибульцями на теренах слов'ян, найбільше критикуються їхніми господарями [78, с. 179–180]. Ту ж аналогію помітила Сільвія Гродзка (Grodzka S.) [22, с. 40], яка написала цілу статтю про ставлення поляків до обох цих груп переселенців зі Сходу. Спільні риси, що виокремлюються з прислів'їв, свідчать про таке:

1. Вони брудні, чорні, жадливо одягнені і пахнуть;
2. Вони нечесні – крадуть, обманюють, вони хитрі, збагачуються на шкоду «бідних і чесних людей»;
3. Відзначаються низьким походженням, низьким соціальним статусом, безпритульним життям, відсутністю власної землі;
4. Вони мають відмінні звички, захоплення, засоби заробітку, кулінарні звички;
5. Вони не працюють на землі і не воюють;
6. Вони мають іншу релігію (юдеї) або не визнають жодної (цигани);
7. У них є зв'язки з силами нечистими.

Це образи двох національних меншин, які століттями жили в Польщі. Після Другої світової війни євреї як окрема група зникли з поля польських подій, тоді як цигани залишилися присутніми.

У фразеології та лексиці назви представників обох націй можуть використовуватися взаємозамінно. «Циган» та «жид» – це апеллятиви, що

позначають брехуна. В «Новій книзі польських приказок і виразів» знаходимо вислів: «*Wyjeżdża z tym jak **Cygan** / **Żyd** z ślepą kobyłą na targ / jarmark*», який вказує на те, що людина хвалиться, показуючи щось безцінне. у цій самій книзі знаходимо порівняльний вираз: «*Ciśnie się jak **Cygan** / **Żyd** do spowiedzi*», що вказує на те, що обидва не є католиками. Прислів'я: «*Zawsze gorszy biały **Cygan** niż czarny*» [50, с. 144].

«*Żyd gorszy niż dziesięć czornych*» [50, с. 149] – цей вислів говорить про те, що людина, яка відкидає свою групу, може спричиняти проблеми. Про бідність (або можливий нечесний спосіб збагачення) обох етнічних груп говорилося також: «*Pański ton, a żydowska intrata або Intraty **cygańskie**, a wumysły pańskie*» [50, с. 341].

Спосіб торгівлі циганів і євреїв (з обов'язковим обману) протиставляється чесності християнських торгівців. Через це людина виносить обидві меншини за межі людського товариства: «*Targować się po żydowsku, a płacić po chrześcijańsku; Umów się jak **Cygon**, ale zapłać jako człowiek*» [50, с. 22].

Значення «хочеться спати» втілюється у фразі, в якій разом з обговорюваними національностями з'являється третій – словак (на території Спіша або Орави це були частіше зустрічані). В «Новій книзі польських приказок і виразів» знаходимо «***Cygan** / **Żyd** mi depce po oczach; Już tu **Słowiok** kurzi do oczu*».

У наступному прикладі порівнюються також татари, які є національною меншиною, що проживає в Польщі вже століттями. Цигани, жиди та татари тут характеризуються як бідні, менш елегантні, ніж поляки. Їхню негативну оцінку підтверджує той факт, що в наступній версії виразу еквівалентами цих трьох націй є собаки: «*Obejdzie się **cygańskie** wesele bez marcepanów / muzyki / księdza; Obejdzie się żydowskie wesele bez marcypana / świńskiego mięsa / słoniny; Obejdzie się tatarskie wesele bez marcypanu / korowaja; Obejdzie się psie wesele bez marcypanu*» [50, с. 25]. Загальний зміст –

«без милості, обійдеться». Вираз використовується, коли хтось відмовляється від чогось, що було обіцяно або очікується. Цигани і татари, як інші, невідомі, трохи небезпечні, зустрічаються взаємозамінно в прикметі про жахливий сон, який може прийти, коли йдуть спати без вечері: «*Kto nie zje wieczerzy, temu Cyganie śnić się będą; Głodny, nic nie dostał na wieczerzę, Tatarzy mu się przyśnią*» [50, с. 12].

«*Piaszczystą drogę zwie się cygańską wodą*», «*cygańskim błotem*», «*żydowską drogą lub żydowskim morzem*» [65, с. 297] – цей варіант вказує на можливу мотивацію (розділення Червоного моря після виходу євреїв з Єгипту). Циганський і єврейський елемент у фразеології дуже часто є взаємозамінним. Щодо інших схожостей, можна вказати, що просту лампочку називають «*циганкою*» [65, с. 578] або «*єврейкою*» [65, с. 88], так само, як «ніж, кізка» [65, с. 577], і корову можна назвати циганкою (якщо вона чорна).

Цигана з негром об'єднує темна шкіра. Звісно, цигани не такі чорні, як негри, але на польських землях їхні чорні очі, волосся та засмагла шкіри мусили виділятися. Тому могли виникнути два варіанти прислів'я: «*Szkoda tuć Cygana – i tak czorny zustanie*» і «*Darmo Murzyna tuć*» [50, с. 61]. Ця еквівалентність містить підтвердження у висловленні щодо назви корови з чорним хутром: «*Morusa, Cygan su Murzyn, corno*» [65, с. 575].

Прислів'я: «*Dzisiaj dał, jutro odebrał*» [50, с. 19] ймовірно виражає оцінку поведінки росіян, русинів, але не тільки їх, після цього також зафіксовано цю саму версію про прусів. Можливо, ця друга версія виникла після розподілу, коли обидві агресори були рівно оцінені. Проте однакове ставлення до росіян і німців показано також у прислів'ях: «*Czy po prusku, czy po rusku – najlepiej w Pultusku*»; «*Kusy czy rogaty czart, Szwab czy Moskal, diabła wart*» [50, с. 197].

До галереї загарбників входять шведи, і, крім того, що вони напали на Польщу, важко було знайти їхній взаємозв'язок із татарами. Дивно, що у

другій половині ХХ століття зафіксовано в Ржеськовському: «*Kaśka, Maryna, wychodź, bo Tatarzy pojechali*», а на Курпях: «*Kaśka, Maryśka, uciekoj w las do zbziku, bo Śwedy ido*» [50, с. 97]. Отже, еквівалентність цих двох етнонімів стала наявною спільною ознакою – бути загарбником. Пам'ять про ці напади, так довго збережена, також призвела до епітетів для хитрих і сварливих жінок: «*Szwed baba; baba jak Szwed; baba jak Tatar; a dodatkowo baba jak Kozak; Kozak baba*» [65, с. 215].

Мова відображає асоціації, які відтворюють яке-небудь явище. Походи іноземних військ, їхня загарбницька політика поєдналися в уяві постраждалих людей із поведінкою домашніх шкідників, які «*rozłazi się po domu, szkodliwe, trudne do wytępienia, budzące niechęć i wstręt*» [44, с. 33]. Тому таргани названо народними назвами, такими як «*прусаки, французи, шведи; росіяни / русоки / німці*» [84, с. 592]. Росіяни і німці неодноразово давали волю польському народу, шведи в XVII столітті, а французи під час Наполеонових війн. Важливо вказати, що ідентифікація закладника з неприємною комахою також має відображення у зворотному процесі.

Ще однією причиною, чому етнічні назви використані у фразах як змінні елементи, є те, що вони стосуються різних мов. Спільною ознакою іноземних мов є те, що їх не розуміють. До прикладу, одним із найвідоміших фразеологічних виразів є «*siedzi jak na tureckim kazaniu*» [50, с. 117], але різні варіанти показують, що прикметник може вказувати на різні мови: німецьку, французьку, санскрит (той же вираз), татарську.

У нижніх прошарках суспільства латинську мову вважали незрозумілою. Інші приклади цієї серії включають: «*gada jak tatarski kogut*», «*gada po arabsku, gadanie austriackie, perskie gadanie, głupie, nie do rzeczy*»; «*towa do chińskiego ludu*»; «*Z Telijanem [Włochem] sie nie domówisz*» [50, с. 29-457]. Говорити по-циганськи – це опис таємної мови, яка використовувалася понад сто років тому у Варшаві. Вони також говорять «по-циганськи», використовуючи кілька способів. Перед кожною складовою

словами додають «ко», «р», з голосною, яка входить до складу певного слова, а після голосної додають «в» також з голосною. Про це йдеться в словнику польських діалектів. Ймовірно, що нездатність розуміти через незнання польської мови є мотивацією фрази: «*(nie) udawać Greka, robić z (kogo) Greka*» [50, с. 29]. Грек серед поляків нічого не розуміє, тому не може брати участь у розмовах або брати на себе відповідальність.

Фразу «говорити *по-французьки, як іспанська корова*» і назву мови можна замінити іншою: «говорити *по-російськи, як іспанська корова*» (той же вираз). Інша річ, яка варто зазначити, це те, що іноземець не може бути працівником, надавати поради або бути членом ради через мовні труднощі. Тому в приказках поляк протиставляється русину та німцю: «*Polak do rady, Litwin do zwady, Mazur do boju, Niemiec do stroju, Włoch do lutni, Rusin do balamutni*»; «*Cztery rzeczy nie do rzeczy: noga w szczudle, a mysz w pudle, koza w sadzie, Rusin w radzie*»; «*Niemiec w radzie, koza w sadzie, wilk w oborze, łgarz przy dworze, białogłowa na urzędzie – za diabła to wszystko będzie*» [50, с. 77-347].

Тепер розглянемо інші фрази, в яких змінним елементом є назва країни, її мешканця або прикметник, який їх позначає. В одній із цитат сказано, що зовнішні властивості призводять до змін у старих прислів'ях. Це порівняння земель, населених поляками. Всі наступні цитати взяті з «Нової книги польських приказок і виразів» у класичному вигляді. Тут переважно згадуються литовці: «*Do Korony po rozum, do Litwy po pieniądze*».

Є і модифіковані прислів'я: «*Po rozum na Litwę, po pieniądze do Korony, a po bydło, jak zawsze, na Wołyń; Widać, że słyszał o dzisiejszym przysłowiu przemienionym ze starego: że na Litwę trzeba jechać po rozum, a na Ruś po pieniądze*».

Замінилися назви двох народів, які колись жили в Речі Посполитій (при цьому Litwin може означати Polaka, яка жив на Litwie): «*Pan Bóg nie dzieciina, nie wysłucha lada Rusina i Pan Bóg nie dzieciina, żeby słuchać głupiego*».

Глузування з неточного визначення виражається прикметником «*mila ruska / niemiecka*». Горло (але тільки у випадку захлинання) називається «*niemiecką / pruską dziurką lub cygańską ulicą*». Німець і жид замінюють один одного у вислові: «*Dębak trzeszczy, Niemiec / Żyd wrzeszczy*».

Англійці, французи та німці вважаються символами елегантності та стилю із Заходу. Додавання місця походження – провінційного міста в межах Речі Посполитої – робить їхню стати «*falszywy elegant*».

Також французька та англійська собаки є символами ніжності (таких домашніх собак завезли до Польщі в XVII столітті).

У вислові «*hulaka / szelma na niemiecki / węgierski kamień*» збереглася пам'ять про стару систему метричних одиниць ваги. Камінь був одиницею ваги, і прикметник вказував на її значення.

Заміна: «*ryknę jak lew afrykański na ryczu jak czeski lew*» (реву як африканський лев на реву як чеський лев) мотивована тим, що лев був гербом Чехословаччини. Відомі церемонії / обряди «*китайські*», але виявляється, що і в Польщі вони були: «*Brną po wodzie, a kładka po środku: to polskie ceremonie*».

Віддзеркаленням соціальної економіки, влади Радянського Союзу та Китайської Народної Республіки, є еквівалентність прикметників «*китайський*» і «*руський*» у вислові: «*Pewne jak w chińskim banku i Pewne jak w ruskim banku: nie propadot i nie pałuczysz*».

Крім варіацій, також семантичні відношення між співзвучними прикладами розкривають взаємовідносини між націями та їхню оцінку. Відома загальноживана приказка «*Mądry Polak po szkodzie występuje też w wersjach obejmujących przedstawicieli innych nacji: Jak Lach, tak Rusin po szkodzie mądrzeje, Niechże się jeden z drugiego nie śmieje; Nie Polak tylko, i Żyd mędrszy był po szkodzie*». У прислів'ях зрівнюються жителі Польщі та Русі: «*Kto w Polsce albo w Rusi głupi, ten w Rzymie sobie rozumu nie kupi; Jak Polak,*

tak i Czech, by nie robił, to by zdechl», євреї та німці: «*Żyd, Niemiec, diabeł trzeci jednej matki dzieci*».

Поляки часто висміювали державний устрій в інших країнах. У попередньому прикладі погано керованою державою було Волоське князівство (Бессарабія). «Бессарабією» називали безлад у господарстві. У новіші часи для поляків таким символом стала Мексика. Так назвали, наприклад, незавершену всю колонію у Бжезінці, де утримували в'язнів під відкритим небом. Так говорили в мовленні злочинців про бійку між злочинцями (такий бій називається «мексиканським»).

Деякі країни або їхні власники також символізують багатство. Порівняння, які закріпилися, це: «*bogaty jak sultan turecki / szach perski*». Признання Палестини і України країнами, що ріки молоком і медом течуть, сьогодні здається великим анахронізмом. Також вираз показує, наскільки змінився світ. Україну замінила Америка, а вираз «*Ma wujka (ciocię) w Ameryce*» означає, що має велике, але не конкретне джерело доходу; багатий. Америка і Канада ввійшли в польську мову як синоніми достатку і багатства, про що свідчать вислови: «*Amerykę mieć*» означає «жити в достатку» і «*uciekać jak bieda do Ameryki*» (бігти як біда в Америку). Злодії називають вдалим, прибутковим крадіжки. Це слово також можна віднести до іншої країни: «*Dla Szwedów i Norwegów Polska to alkoholowa Kanada*».

Ще однією причиною, яка виникає з того, що уявлення про певні країни та народи збігаються, є відстань. Сусідів ми знаємо краще, а країну, яка розташована далеко, – гірше. Чим далі, тим менше можна відрізнити представників різних етнічних груп і тим менше зацікавлення або негативних емоцій вони можуть у нас викликати.

Можемо зробити висновок, що у піснях широко використовують фразеологізми, які часто супроводжуються етнонімами. Це свідчить про глибокий зв'язок мови та культури, використання стійких висловів, які не тільки втілюють специфічні змісти, але й утверджують та передають

традиційні цінності та образи думок у спільноті. Етноніми, використані у народнопоетичних текстах, надають їм додаткового колориту та глибини, вносячи елементи унікальності та національної ідентичності.

ВИСНОВКИ

Різноаспектне вивчення етнонімів української та польської мови є важливим напрямом мовознавчих досліджень. Етноніми – це невідемний складник лексичного пласту мови, який відображає історію, культуру, звичаї. Етноніми у структурі фразеологізмів вказують на взаємодію між народами.

Комплексний аналіз фразеологізмів з етнонімами в українській та польській мовах сприяє розкриттю різноманітних мовно-культурних аспектів та з'ясуванню низки історичних питань. Етноніми часто мають довгу історію та відображають етапи взаємодії між усіма народами. Їх аналіз розкриває важливі етапи культурних обмінів історичного розвитку, а також виявляють особливості вживання та зміни значення цих слів протягом різних часових проміжків. Дослідження їх використання українськими та польськими мовами вказує на особливості сприйняття інших культур та спільних інтересів, на вивчення соціокультурних взаємин. Саме етноніми у структурі фразеологічних одиниць зокрема і в народній творчості загалом відкривають широкий спектр можливостей для розуміння культурних, історичних, лінгвістичних та соціокультурних аспектів взаємозв'язків між різними народами.

Після аналізу польських та українських фразеологічних одиниць з етнонімним компонентом робимо такі висновки: вивчення джерел фразеологізмів вказує на місце їх виникнення у мовленні (це можуть бути літературні тексти, народна творчість, Біблія, повсякденна мова); фразеологізми часто відображають особливості менталітету і традицій певного народу; аналіз механізмів утворення фразеологізмів ефективно розкриває процеси мовної трансформації.

Дослідження джерел фразеологізмів та механізмів їх утворення сприяє глибшому розумінню культурних, історичних і лінгвістичних процесів, які

лежать в основі фразеологічної системи мови. Це важливий внесок у розвиток фразеології як науки та розуміння природи мови в цілому.

Вивчення контактів поляків з іншими націями через призму лексики, фразеології, прислів'їв дозволяє виявити багатшаровий характер взаємодії між культурами та впливи на мовну систему. Контакти поляків з іншими націями відзеркалені в лексичному багатстві, що включає слова та вирази, запозичені з інших мов. Зокрема, віддзеркалення національного характеру певного етносу, ставлення до інших народів та визначення суспільних цінностей можна виявити саме у прислів'ях та приказках. Вони відображають народну мудрість та підкреслюють важливі аспекти взаємовідносин між націями.

Функціонування фразеологічних одиниць у польській та українській мовах з етнічним компонентом є важливим аспектом лінгвістичних досліджень, оскільки вони не тільки відображають особливості образності мови, а й впливають на культурний обмін та розуміння між народами. Зробивши аналіз фразеологічних одиниць, виявили, що:

1. Фразеологічні одиниці з етнічним компонентом української та польської мови відображають глибокі культурні зв'язки між народами.
2. Етнічні компоненти у фразеологічних одиницях сприяють формуванню мовної та культурної ідентичності. Вони можуть вказувати на спільні цінності, традиції та особливості мислення обох народів.
3. Фразеологічні звороти з етнічним компонентом можуть відтворювати етнічні стереотипи та уявлення, які взаємодіють між культурами. Це може впливати на сприйняття та ставлення до представників іншого народу.
4. Фразеологічні одиниці з етнічним компонентом також можуть свідчити про лінгвокультурну адаптацію, в якій етнічними інтегруються в мовленнєвий обіг та набувають нових семантичних відтінків.

Етнонім *Мазур* є ключовим компонентом у культурному ландшафті. Відображаючи унікальні культурні риси, традиції, звичаї та мовні особливості цієї етнічної групи, мазури зробили значний внесок у спільноту та сприяють розумінню різноманітних культурних динамік.

Вивчення народних пісень як документальних контактів поляків з іншими державами виявляється надзвичайно плідним напрямом дослідження, що дозволяє відчувати пульс міжнаціональних взаємин та взаємодії на різних історичних етапах. Вони залишаються не тільки музичними виразниками, а й документом, що свідчить про взаємопроникнення й збагачення культури.

Народні пісні допомагають зберегти та зрозуміти соціокультурну спадщину. Вони є елементом культурної ідентичності та національної пам'яті.

Аналіз польських фразеологізмів з етнонімним компонентом дозволяє зробити висновки, що найбільш поширеними є такі етноніми: *Polak, Niemiec, Węgień, Cygan* та ін.

Отже, вивчення етнонімів в прислів'ях і приказках, фразеологізмів з етнонімним компонентом, народних пісень, дозволяє зробити висновок, що вони є не лише лінгвістичним елементом, але й ключем до розуміння культурних та ідентичних аспектів різних народів.

Перспективою дослідження може бути з'ясування місця етноніма *українці* у польських фольклорних текстах.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Дзира Я. Етноніміка. URL : http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Etnonimika (дата звернення: 25.11.2023 р.).
2. Добролюжа Г. Із спостережень над етнонімами як складовими української поліської фразеології. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/14998/1.pdf>
3. Кравчук А.М. Етноніми в системі польської фразеології: польсько-українські паралелі. *Українська мова*. 2003. Вип. 2 (7). С. 78–86.
4. Куць М. Етноніми як об'єкт вивчення в українській та польській лінгвістиці. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*: збірник наукових праць. Хмельницький, 2023. Випуск тринадцятий. С. 87–93.
5. Мельник Н. Етноніми та способи їх репрезентації у сучасній лінгвістиці. *Лінгвістичні студії*. 2020. Вип. 39. С. 70–82.
6. Моторний О. Верхньолужицька фразеологія з компонентом-онімом з погляду лінгвокультурології. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2011. Випуск 15. С. 151–159.
7. Рогач О. «Міжнаціональні стосунки» у фразеології. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine52-8.pdf> (дата звернення: 15.10.2023 р.).
8. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.
9. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. Ч. II. Функціонування власних назв : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2009. 374 с.
10. Anusiewicz J., Skawiński J. *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa–Wrocław, 1996. 567 s.

11. Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. Warszawa : PWN, 2000. T. II (L–P). 886 s.
12. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1970. 662 s.
13. Cechosz I. Polska gwara Oleszkowiec na Podolu. Fleksja imienna i werbalna. Kraków : Wydawnictwo Naukowe DWN, 2001. 233 s.
14. Cinciała A. Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1885. T. 9. 357 s.
15. Chlebda W. Frazematyka. *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński, Lublin, 2001. S. 335–342.
16. Chlebda W. Pozaśrodowiskowe funkcje frazeologii środowiskowej (język sportu a polszczyzna ogólna. *Polskie języki. O językach zawodowych i środowiskowych*. Red. M.Milewska-Stawiany, E.Rogowska-Cybulska. Gdańsk, 2010. S. 243–254.
17. Czachorowska M. Staropolskie osobowe nazwy odetniczne. Nazwy mówią. Red. M. Pająkowska-Kensik, M. Czachorowska. Bydgoszcz, 2004. S. 67–73.
18. Dowojna-Sylwestrowicz M. Teksty szlachty żmujdzkiej. *Wisła* 1888. II. S. 154–165.
19. Feleszko K. Bukowina moja miłość. *Język polski na Bukowinie Karpackiej do 1945 roku*. Pod red. A. Żora. Warszawa, 2003. T. 2. S. 35–58.
20. Gloger Z. Encyklopedia staropolska ilustrowana. Warszawa, 1958. T. I–IV.
21. Górny H. Czy istnieje potrzeba leksykograficznego opracowania terminów antroponomastycznych? *Onomastica*. 2020. LXIV. S. 93–106. URL : <https://onomastica.ijp.pan.pl/index.php/ONOM/article/view/306/277> (дата звернення: 10.11.2023 р.).
22. Grodzka S. Stereotyp Żyda i Cygana w przysłowiaach polskich. *Prace Językoznawcze UWM*. Olsztyn, 2001. III. S. 39–46.

23. Hrabec S. O polskiej gwarze wsi Duliby w byłym powiecie buczackim. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*. 1955. III. S. 31–76.
24. Karłowicz J. Słownik gwar polskich. Kraków, 1900–1911. T. I–VI.
25. Kolberg O. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce. Kraków, 1875. Poznańskie III.
26. Kolberg O., Mazowsze. Obraz etnograficzny: w V tom. Kraków, 1875–1890.
27. Kolberg O. Chełmskie. Obraz etnograficzny. Kraków, 1890. I. 178 s.
28. Kolberg O. Dzieła wszystkie. Wrocław, 1962. T. 29, Pokucie. Cz. 1. 258 s.
29. Kolberg O. Dzieła wszystkie. Wrocław, 1968. T. 52, Białoruś – Polesie. 332 s.
30. Kolberg O. Dzieła wszystkie, Wrocław, 1974. T. 49, Sanockie–Krośnieńskie. Cz. 1. 194 s.
31. Koziara S. Frazeologia biblijna w języku polskim. Kraków, 2001. 343 s.
32. Koziara S. Uwagi w sprawie źródeł oraz selekcji zasobu polskich frazeologizmów biblijnych. *Problemy frazeologii europejskiej*. Lublin, 2005. T. VII. S. 39–49.
33. Koziara S. Polska frazeologia biblijna – stan i perspektywy opisu. *LingVaria*. 2006. T. 1. S. 73–80.
34. Koziara S. Tradycyjne biblizmy a nowe polskie przekłady Pisma Świętego. Kraków, 2009. 382 s.
35. Kłosińska K. Co w mowie piszczy? Poznań, 2013. 162 s.
36. Kłosińska K. Mapa drogowa. *Poradnik Językowy*. 2015. T. 7. S. 104–111.
37. Kłosińska K. Skąd się wziął full wypas? *Poradnik Językowy*. 2015. T. 6. S. 94–98.

38. Krzyżanowski J. Mądrzej głowie dość dwie słowie. Pięć centuryj przysłów polskich i diabelski tuzin. Warszawa, 1975. T. I–III.
39. Krzyżyk D., Synowiec H. Językowa projekcja domu rodzinnego w wypowiedziach dorastających dziewcząt. *Dom w języku i kulturze*. Szczecin, 1997. S. 109–119.
40. Kurzowa Z. Zaścianek Dobrzyńskich a wpływy mazowieckie na Litwie i co z tego wynika dla «Pana Tadeusza». *Mickiewicz i Kresy: rozprawy przedstawione na międzynarodowej sesji naukowej w Krakowie 4–6 grudnia 1997*. Pod red. Z. Kurzowej i Z. Cygal-Krupowej. Kraków, 1999. S. 72–78.
41. Lewicki A.M. Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego. Katowice, 1976. 117 s.
42. Lompa J. Pieśni ludu śląskiego. Wrocław, 1970. 136 s.
43. Lysko A., J. Wala. Bojszowy śpiewają. Bojszowy, 1998. 221 s.
44. Masłowska E. Z problemów pejoratywizacji lub melioracji nazw własnych użytych w funkcji appellatiwów. *Język a kultura*. Wrocław, 1991. T. 3: Wartości w języku i tekście. S. 29–40.
45. Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie. Krakow, 1920. VII. S. 183–234.
46. Niewiara A. Inni w oczach «wojowników sarmackich» – o stereotypie narodowości w XVII wieku. *Język a kultura*. Wrocław, 1998. T. XII: Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne. S. 171–184.
47. Niewiara A. Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI–XIX wieku. Katowice, 2000. 355 s.
48. Nitsch K. Pojęcia ludu wielkopolskiego o Mazurach. *Wisła*. 1902. T. XVI. S. 673–674.
49. Nitsch K., Stein I. Zapiski gwarowe ze środkowej Galicji. *Język Polski*. 1958. Nr 1. S. 125–136.
50. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. Red. J. Krzyżanowski. Warszawa, 1969–1978. T. I–IV.

51. Pelletier C. Stereotyp Niemca i Anglika we Francji a w Polsce. *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin, 1998. S. 237–247.
52. Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich. Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2016. 348 s.
53. Pieśni katowickie. Wyb. i opr. A. Dygacz. Katowice, 1996. 155 s.
54. Pieśni ludowe z polskiego Śląska. Wyd. J.S. Bystron. Kraków, 1997. T. 1. 210 s.
55. Pieśni powstańcze. Wyb. i opr. A. Dygacz. Katowice, 1997. 125 s.
56. Quasthoff U.M., Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambiwalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej. *Język a kultura*. Wrocław, 1998. T. 12: Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne. S. 11–30.
57. Rieger J., Siatkowski J. Kontakty polszczyzny z językami słowiańskimi. *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. Wrocław, 1993. T. II: Współczesny język polski. S. 511–523.
58. Roger J. Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku. Opole, 1976. 185 s.
59. Rozprawy Komisji Językowej. Łódź : Wydawnictwo Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, 1955. № III. S. 31–76.
60. Rymut K. Etniczne nazwy miejscowe w Małopolsce. *Onomastica*. 1973. T. XVIII. S. 5–27.
61. Sembrzycki J. O pochodzeniu i znaczeniu słów «Mazur» i «Mazury». *Mazurzy. Tradycja i codzienność*. Wybór i posłowie A. Kossert, teksty z j. niem. przeł. E. Kaźmierczak, W. Leder. Olsztyn, 2002. S. 54–59.
62. Supranowicz E. Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. Kraków, 1997. Cz. IV: Nazwy osobowe pochodzące od etników. URL : <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/42984?language=en> (дата звернення: 11.09.2023).

63. Sieroszewski A. Stereotyp Węgra w literaturze polskiej XIX i XX wieku. *Narody i stereotypy*. Kraków, 1995. S. 58–62.
64. Kania S. Słownik argotyzmów. Warszawa, 1995. 385 s.
65. Słownik gwar polskich. Kraków, 1979–2001. T. IV–VI.
66. «Słownik gwar polskich»: kartoteka w Instytucie Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. URL : <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/37156?language=en> (дата звернення: 13.09.2023).
67. Słownik języka polskiego. Pod red. W. Doroszewskiego. Warszawa: PWN, 1962. T. IV (L–Nić).
68. Słownik języka polskiego. Pod red. M. Szymczaka. Warszawa, 1978–1981. T. I–III.
69. Słownik polszczyzny XVI wieku. Red. M.R. Mayenowa, F. Peplowski. Wrocław, 1966–2003. T. I–XXXI (A–Przenieść).
70. Słownik polszczyzny XVII i 1. połowy XVIII wieku. Red. K. Siekierska. Kraków, 1999–2004.
71. Słownik polszczyzny potocznej. Red. J. Anusiewicz, J. Skawiński. Warszawa – Wrocław, 1996. 568 s.
72. Słownik staropolski. Red. S. Urbańczyk. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1953–2002. T. I–XI.
73. Słownik staropolskich nazw osobowych. Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971–1973. T. III (Kl–M). 599 s.
74. Śląskie pieśni ludowe ze zbiorów rękopiśmiennych Stanisława Wallisa. Opr. K. Turek. Katowice, 2000. 385 s.
75. Tomaszewski A. Mowa tzw. Mazurów wieleńskich. *Slavia Occidentalis*. 1935. № XIV. S. 45–176.
76. Tyrpa A. Pół wieku z polszczyzną. Pod red. M. Buławy, B. Grabki, R. Kucharzyk. Kraków, 2021. 265 s.

77. Walczak B. Kontakty polszczyzny z językami niesłowiańskimi. *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. Wrocław, 1993. T. II: Współczesny język polski. S. 499–510.

78. Walczak M. «Swoj» i «obcy» w przysłowiach i frazeologizmach narodów słowiańskich. *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny: materiały VIII Kolokwium Językoznawczego*, Kręgiel koło Koronowa, 14–15 września 1998. Pod red. M. Białoskórskiej. Szczecin, 1999. T. VI. S. 171–181.

79. Wańkiewicz M. Na tropach Smętka. Warszawa, 1959. 188 s.

80. Wielki słownik języka polskiego. PAN. URL : <https://www.wsjp.pl/> (дата звернення: 15.11.2023 р.).

81. Wisner H. Litwa i Litwini. *Szkice z dziejów państwa i narodu*. Olsztyn, 1991. S. 57–74.

82. Współczesny język polski. *Wiedza o kulturze*. Pod red. J. Bartmińskiego. Wrocław, 1993. 669 s.

83. «Współczesny język polski» stanowi drugi tom «Encyklopedii Kultury Polskiej XX wieku», zawierający hasła opisowe na temat współczesnej polszczyzny. *Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku*. T.2. 659 s.

84. Zaręba A. Atlas językowy Śląska. Kraków, t. I–II; Warszawa, t. III–VII; Kraków, t. VIII, 1970–1996.